

RIIGIKOGU

3. istungjärgk **Protokoll nr. 52 (13).**

1921. a.

Sisu: 1. Päewakorra-punktide järjekorra kindlaksmääramine. — 2. Riigikogu koosseisu komisjoni esitis Riigikogule Riigikogu liikme Jüri Reinthali wabastamise asjus. — 3. Järgmise koosoleku aja ja päewakorra kindlaksmääramine. — 4. Riigi 1921 a. eelarwe II lugemisel (haridusministeerium).

Riigikogu koosolek 21. juulil? 1921. a. kell 5 p. l. Toompea lossi Walges saalis.

Kokku on tulnud 73 Riigikogu liiget. Koosolekut juhatab esimees **O. Strandman**.

Sekretääri kohal sekretäär **A. Tupits**.

Walitsuse lauas: kohtuminister **J. Reichman** ja haridusministri abi **F. Sauer**.

Koosolek algab kell 5,08 m.

1. Päewakorra-punktide järjekorra kindlaksmääramine.

Juhataja **O. Strandman**: Awan Riigikogu koosoleku. Päewakorras on riigi 1921 a. eelarwe — II lugemisel ja Riigikogu koosseisu komisjoni esitis Riigikogule Riigikogu liikme Jüri Reinthali wabastamise asjus. Pean tähendama, et eelmisel koosolekul ei määratud kindlaks päewakorra-punktide järjekorda. Palun sellepärast järjekorra kohta ettepanekuid teha.

(J. Uluots (põl.): J. Reinthali asi esimeseks päewakorra-punktiks wõtta.)

Juhataja **O. Strandman**: On ettepanek tehtud Riigikogu liikme Jüri Reinthali asja esimesena arutusele wõtta. Sõnasoowijaid ei ole. Panen ettepaneku hääletamisele. On otsustatud see ettepanek wastu wõtta.

Riigikogu läheb esimese päewakorra-punkti juure.

2. Riigikogu koosseisu kom. esitis Rk-le rkl. Jüri Reinthali wabastamise asjus.

Koosseisu komisjoni aruandja **A. Palwadre**: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Esitise, mis täna päewakorras, on wälja kutsunud järgmine asjalugu. Teie kõik teate, et Riigikogu liigete hulgast lahkus rkl. Haus ja tema asemele astus Jüri Reinthal. Wiimane oli aga Riigikogu liikme õiguste omamise ajal wan-

gistatud. Riigikogu Juhatus poolt saadeti Wabariigi Walitsusele 18. juulil teadaanne, et Jüri Reinthal järjekorras Riigikogu liikmeks hakanud. Selle peale tuli 19. juulil kohtuministri kiri, kus teatati, et Jüri Reinthal on enne, kui ta Riigikogu liikmeks hakanud, wangistatud. Tema wabastamiseks ei ole administratiiv wõimul mingisugust õigust. Ühtlasi palub kohtuminister Riigikogu Juhatus küsimust Riigikogule Jüri Reinthali wabastamise asjus otsustamiseks ette panna. Riigikogu koosseisu komisjon arutas seda küsimust põhjalikult kahel koosolekul ja jõudis otsusele, et Riigikogu peaks otsustama Jüri Reinthali wabastada. Mina, kui komisjoni aruandja, wõin ette kanda need motiivid, millel koosseisu komisjon sellele arwamisele tuli. Esialgu katsus komisjon leida selle küsimuse selgitamiseks ja käsitamiseks juhtnõore teiste riikide põhiseadustest. Lõpuks ei saanud aga kusagilt ühtegi kindlat juhtnõori, sest parlamendi liikme wangistamise ja wangist wabastamise küsimus on igas põhiseaduses isewiisil korraldatud. Inglismaal, näituseks, on ette nähtud, et parlamendi liiget ei wõi wangistada ainult eeluurimise järgus, kuna mujal ka kohtuotsuse täidesaatmiseks seda teha ei wõi. Mõnes põhiseaduses on ette nähtud, et parlamendi liiget ei wõi wangis pidada ainult parlamendi istungjärgkude ajal, waheaegadel aga kinni pidada wõib. Mõnes põhiseaduses leidub määrus, et parlamendi liikmed, kes wangistatud alles walimise ajajärgus, pärast parlamenti walimist peawad wabastatud saama, et nad parlamendi tööst osa wõiksid wõtta. Igal pool seda ei ole otsekohe öeldud. Niisugust juhtumist, kus täiesti samasugune asjalik seisukord oleks, nagu praegu meil, ei ole kuskil ette nähtud. Mis tuleks sellepärast meil, kui Riigikogu liige enne Riigikogu liikme õiguste omamist on wangistatud, teha? Missugune peaks meil olema see kord, kuidas parlamendi liiget wabastada ja kas parlamendil on õigus üleüldse sarnasel korral wabastamist nõuda? Kõiki asjaolusid silmas pidades, jõudis komisjon

otsusele, et käesolewa küsimuse peale ei wõi leida wastust üheski teise riigi põhiseaduses, waid meil tuleb siin asuda oma põhiseaduse seletamise juure. Seletades meie põhiseadust, jõudis komisjon kõige esiteks ühele kardinaalsele arwamisele: ilma Riigikogu nõusolekuta ei wõi Riigikogu liiget wangistada ega ka wangistuses edasi pidada, s. o. põhiseaduse § 49 I osa. Käesolewal korral ei ole jutt enam eraisikust, waid Jüri Reinthal oli peale seda, kui Riigikogu Juhatus protokolleeris, et tema astub Riigikogu liikme Haus'i asemele, Riigikogu liikmeks loetud. Nii wõib jutt olla ainult sellest, et Riigikogu liige on wangistatud, wangistus kestab edasi ja Riigikogu ei ole selleks weel oma nõusolekut annud. Koosseisu komisjonis kuuludus ühe osa liigete poolt arwamisi, et sarnastel juhtumistel peaks normaalne seisukord niisugune olema, et kui keegi enne Riigikogu liikme õiguste omamist on wangistatud, peale selle peab otsekohe wabastatud saama, sest tema wangistamiseks Riigikogu oma nõusolekut annud ei ole. Sest tähtis ei ole mitte algmoment, wahi alla wõtmise, waid wangistamine ise. On teataw Riigikogu liige wangistatud, aga wangistamiseks ega wangistuses pidamiseks Riigikogu nõusolekut ei ole annud, siis oleks kohtuwõimud pidanud teda otsekohe wabastama. See oli üks motiiv, mis esile toodi komisjoni liigete poolt, kes wiimati hääletasid selle poolt, et Riigikogu otsustaks nõuda Riigikogu liikme Reinthali wabastamist. Teiselt poolt toodi ette, et käesolewal korral wõiks tarwitada teist teed, analoogiat § 49 selle osaga, kus on ette nähtud juhtumised, kus Riigikogu liikmed tabatakse kuriteolt ja wangistatakse. Sarnasel korral peab wastaw wõim 48 tunni jooksul teatama Riigikogu Juhatusesele wangistamisest ja Riigikogu peab otsustama, kas Riigikogu liiget wõib wangis pidada wõi tuleb teda wabaks lasta. Käesolewal korral sellest seisukohast wälja minnes, arwati tarwilikuks, et Riigikogu peab otsustama, kas Riigikogu liiget J. Reinthali wabastada wõi lubada edasi wangistuses pidada. Komisjoni arwamise järele oleks pidanud kord sarnasel juhtumisel niisugune olema: kui on keegi wangistatud, kellel Riigikogu liikme õigused, siis 48 tunni jooksul wastaw wõim peaks teatama Riigikogu Juhatusesele, et Riigikogu liige on wangistatud ja et kohtuwõimud ehk ka teised wõimud, kes teda kinni hoiawad, ühtlasi soowiwad teda edasi kinni pidada. Selle juures peaks ka esile

tooma need materjaalid, mille põhjal tarwilikuks arwatakse teda edasi kinni pidada. Käesolewal korral kohtuministri kiri ei sisalda seda soowiawaldust ja ei too ka esile mingisugust materjaali, mis oleks Jüri Reinthal'ile süüks arwata, missugused tõendused tema wastu on. Juurelisatud kohtuuriija kirjas on ainult öeldud, et Jüri Reinthal on wastutusele wõetud § 102 põhjal ja iseenesest see wäikene kiri ei anna weel selgust selle kohta, missugused süüdistuse materjaalid Reinthal'i wastu on olemas. Kohtuministri kirjas ei ole ka öeldud, et peale selle, kui Jüri Reinthal Riigikogu liikmeks on hakanud, kohtuwõimudel, nimelt kohtuuriijal endine arwamine oleks, nimelt et Reinthali ka nüüd eeluurimisel kinni tuleks pidada. Ka need komisjoni liikmed, kes sarnastest motiividest wälja läksid, jõudsid arwamisele, et käesolewal korral Riigikogu peab otsusele jõudma, et Reinthal'i tuleb wangist wabastada. Komisjon ei käsitanud teisi küsimusi, mis wõib olla selle juhtumise juures ka tarwilikud oleks olnud. Komisjonis räägiti küll ka sellest, missugust käiku sellele asjale anda, kelle poole peaks Riigikogu Juhatus pöörama Riigikogu otsust teada andes, kuid komisjon leidis, et need küsimused Riigikogu otsustamise alla ei käi. Riigikogu Juhatus, teades Riigikogu otsust, peab ise teadma, kuhu poole temal kõige otstarbekohasem pöörata on ja kuhu tema pöörama peaks, kas kohtuministri poole wõi riigikohtusse, nagu mõned kohaseks arwasid. Peale selle oli weel arwamisi kuulda, et § 49 ei ole mitte kindlasti ette nähtud kord, kuidas tuleks wangistamise korral nendel wõimudel, kes Riigikogu liiget kinni peawad, pöörata Riigikogu Juhatusese poole, kas on neil tarwis esineda ettepanekuga, et lubatakse Riigikogu liiget kinni pidada, wõi on tarwis ainult asjast teatada.

Komisjon asus järgmisele seisukohale. Sarnastel juhtumistel on ühel pool teataw wõim, kes on Riigikogu liikme wangistanud ja wangistuses peab ja, tähendab, seda ka tarwilikuks peab; teisel pool on Riigikogu, kes on huwitatud sellest, et kaitsta oma liigete puutumast. Kui peaks kohtuwõimul ehk ka teisel wõimul, kelle alla wangistatu kuulub, huwi olema teda kinni pidada, siis peab tema sellest otsekohealt Riigikogule teatama. Kui seda mitte ei teatata, kui ainult küsitakse kas tuleb Riigikogu liige wabastada wõi mitte, siis arwasime, meie, tuleb ka komisjonil ainult wormaalselt seisukohalt asja otsus-

tada. Ja komisjon jõudis kindlale arwamisele, et Riigikogu liiget ei wõi wangistuse kinni pidada ilma Riigikogu nõusolekuta. Käesolewal korral seda nõusolekut ei ole mitte. (Wahelhüüe: Siis anname.) Käesolewal korral ei ole ka mitte nõusolekut tahetud. Nii jõudis komisjon, kuigi mitmesugustel motiividel, otsusele, et Riigikogu liige Reinthal tuleb wabastada, ja temale tuleb wõimaldada ilmuda oma kohuste täitmisele. Seda otsust osalt aitas põhjendada ka meie põhiseaduse iseäraldus, millest räägiti juba analoogilisel juhtumisel rkl. Haus'i wangist wabastamise puhul, nimelt see, et ühes nõusoleku awaldamisega Riigikogu liikme wangistamiseks, kaotab wiimane oma õigused ka edaspidi Riigikogu liikmeks saada. Wastu tulles kergelt kohtuministri wormaalsele teadaandele, awaldades nõusolekut lubada Reinthal'i wangis edasi pidada, meie sellega ühtlasi wõtame temalt Riigikogu liikme õigused ära. Sarnast paragrahwi teiste riikide põhiseaduses ei leidu. Seal on ette nähtud wangistamised, mis wõiwad olla parlamendi waheaegadel, ehk ka istungjärgu ajal, kuid mille tagajärjel wangistatult ei riisuta parlamendi liikme õigusi. Eesti põhiseaduses on küsimus teisiti lahendatud ja sellepärast peaks Riigikogu iseäranis ettewaatlik ja tagasihoidlik olema oma liigete puutumatus rikkumise suhtes. Käesolew asi on täiesti analoogiline sellele, mis arutusel oli eelmise istungjärgu ajal ja kus Riigikogu otsustas, et Riigikogu liige Haus wabastada tuleb. Räägitakse küll, et käesolewal korral on kohtuuriija otsus uurimise algatuseks, kuna tol korral Haus oli kinni wõetud politsei wõimude poolt. Minu arwamise järele see moment ei ole mitte tähtis. Meie põhiseaduse teisendi, sõjaseisukorra seaduse põhjal, on politseil õigus üsna kaua isikuid kinni pidada. On selleks politsei seaduslik korraldus ehk kohtuuriija korraldus, fakt on see, et Riigikogu liige on wangistatud. Minewal korral otsustas Riigikogu ühel meelel, et rkl. Haus tuleb wabastada, praegusel korral on suuremat närwikkust märgata ja tahetakse nähtawasti teisele otsusele tulla. Kuid komisjon asus kindlale seisukohale, et Riigikogu peab tingimata oma liigete õigusi kaitsma ja neid mitte nii kergesti rikkuda laskma. Wangistusest wabastamine ei wõta kohtuwõimudelt õigust ega wõimalust uurimisi edasi toimetada, sest asja edasiuurimiseks ei ole Riigikogu nõusolekut tarwis, ümberpöörduvalt, aga Riigikogu nõusoleku awalda-

misega wangistuse edasikestmiseks wõtame meie Reinthalilt õigused edaspidi Riigikogu liikmeks olla. Nagu ma alguses tähendasin, ei tule seda küsimust lõppude lõpuks kaaluda ainult juriidilisest seisukohast. Juriidiliselt wõib seda nii ehk teisiti lahendada. Peaasjalikult on siin aga pretsedendi loomisega tegemist, kuidas Eesti parlament tahab kaitsta oma liigete puutumatus. Seda wõib teha ühel ehk teisel teel ja see on osalt ka poliitiline küsimus. Mina isikliselt olen sellel seisukohal, et iga parlament peab olema walwel oma õiguste eest ja ei pea mitte laskma neid kärpida. Kuigi meil nii mitmel korral toonitatakse, et meie elame nüüd oma riigis ja meie peame alati teisiti käsutama neid küsimusi, kui enne käsitasime Wene ajal, arwan mina siiski, et ka meil on tarwis parlamendi õigusi kaitsta, on tarwis kaitsta parlamendi liigete immuniteeti. Warsti tuleb kohtuministeeriumi eelarwe arutusele, sealte meie juba näeme, et 4.000 wangistatust wist 3.000 on eeluurimise all. (J. Uluots (põl.) kohalt: 3.000-st 2000.) Ma arwan, et Wene riigi aegsed wangimajad sarnast pilti mitte ei pakkunud ja sellest wõib ainult ühte järeldada, et meie kohtuwõimud ja meie politsei ei ole mitte wäga tagasihoidlikud ja ettewaatlikud kodanikkude wangistamisega, waid nemad talitawad siin üsna karedalt. Sellepärast on meil ka weel rohkem põhjust karta Riigikogu liigete puutumatus rikkumist, kui isegi Wene ajal. Nii oleneb Riigikogust ära pretsedendi loomine, kuidas tuleb kaitseda Riigikogu liikme puutumatus sarnastel juhtumistel, mis ette wõiwad tulla meie proportsionaalse walimise süsteemi juures igas rühmas. Mina soowiks, et Riigikogu asuks samale seisukohale, kui komisjon ja tõsiselt wõtaks oma kaitse alla parlamendi autoriteedi ja parlamendi liigete puutumatus ja wõtaks vastu ettepaneku, et rkl. Jüri Reinthal wangistusest wabastataks.

J. Uluots (põl.): Wäga austatud Riigikogu liikmed! Mina olen täiesti nõus sellega, mida praegu minu eelkõneleja oma kõne lõpul ütles. See küsimus on selle poolest tähtis, et siin on tegemist Riigikogu autoriteediga ja siis rahwasaadiku immuniteediga ja kolmandaks pretsedendi loomisega. Ma pean tunnistama, et praegusel korral siiski teataw isikline element siia juure on wõetud ja wõib olla parteiline, mis iga kord wastawale isikule kasulik ei ole. Mingisugused parteid wõiwad seal

ühineda ja arwata, nagu oleks siin mingisuguse parteilise kaalumise tegemist. Mina aga pean tunnistama, et see, mida ma awaldama saan, seda ilma isiku peale waatamata teen. Minu arwates ei wõi siin mitte parteilisele seisukohale asuda, waid peab puht juriidilisest õiguse seisukohast wälja minema ja kaaluma. Sellest seisukohast wälja minnes oleks minul järgmine waatepunkt ette kanda. Kõige pealt tuleb meil selgusele jõuda põhiseaduse paragrahwi mõtte kohta, mida praegusel juhtumisel tarwitama peab — see on põhiseaduse § 49, — siis wõime ka otsustada, kui suurel ehk väiksel määral praegune juhtumine selle paragrahwi alla käib. Nagu teate, jaguneb meie põhiseaduse § 49-as kahte lõikesse. Esimene lõige selles paragrahwis käib järgmiselt — ma loen ta ette, et Riigikogule täiesti selge oleks: — „Ilma Riigikogu nõusolekuta ei wõi tema liiget wangistada, wälja arwatud juhtumised, mil ta on tabatud kuriteolt. Niisugusel juhtumisel antakse wangistusest teada ühes selle põhjustega mitte hiljem kui 48 tunni kestes Riigikogu Juhatusesele, kes paneb selle ette Riigikogule otsustamiseks järgmisel koosolekul.“ Mõte, mis siin ette kantakse, on minu arwates päris selge. Esiteks on siin tegemist juhtumisega, kus teataw isik on Riigikogu liige. Siin öeldakse päris selgelt, et ilma Riigikogu nõusolekuta ei wõi liiget wangistada, järjekult ei wõi keegi wõim — kohtulik, politseilik ega sõjawäelik seda teha. Kui seda immuniteti tahetakse häwitada, siis wõib seda kahel teel teha; esimene tee seisab selles, et wastaw wõim peab pöörama Riigikogu poole; teine juhtumine on see, et Riigikogu liige saab tabatud kuriteo pealt, siis wõib wastaw wõim seda Riigikogu liiget wangistada, aga see wangistamine oleks ainult tingitaw wangistamine — 48 tunni jooksul peaks arreteeriw wõim sellest teada andma Riigikogu Juhatusesele. Teie näete, et § 49. esimese lõike mõte on täiesti selge. Siin kindlustatakse Riigikogu liigete immuniteti selles mõttes, et neid ei tohi wangistada, wälja arwatud ainult juhtumised, mis siin näidatakse. Kui Riigikogu liige wangistatakse ilma Riigikogu nõusolekuta, ehk peetakse kinni ilma, et tema oleks kuriteo pealt tabatud, siis on niisugustel kordadel otsekohese põhiseadusest üleastumisega tegemist. Selle paragrahwi esimene lõige paneb sellega ametiasutustele wastawad kohustused peale. Ma toonitan selle juures aga, et siin räägitakse ainult juhtumistest Riigikogu liigetega, mitte sarnastest juhtu-

mistest, kui on wangistatud isik siis, kui ta ei olnud Riigikogu liige. Mingisugust teist mõtet ega arusaamist ei saa mina sellest paragrahwi osast wälja lugeda.

Sellel paragrahwil on aga ka olemas teine lõige ja see teine lõige kõlab järgmiselt: Riigikogul on õigus oma liigetele määratud wangistust wõi teist kitsendust edasi lükata kunni Riigikogu istungjärgu waheajani wõi wolituste lõpuni. Teie nägite, et esimesel juhtumisel on meil tegemist Riigikogu liikme immunitedi küsimusega ja juhtnõõridega, mis wastawatele wõimudele arreteerimise mõttes antakse. Teine lõige annab Riigikogule teatawa õiguse talitada selles mõttes, et Riigikogu liikmele määratud wangistust wõi kitsendust edasi lükata, annab õiguse abinõusid tarwitusele wõtta, et Riigikogu liige wõib Riigikogu istungitest osa wõtta. Nüüd tekib küsimus, kas § 49. esimene ja teine lõige on sedawõrd üksteisega ühendatud, et teises lõikes Riigikogule antud õigused ei wõi tarwitatud saada muidu, kui on eeldused olemas, mis paragrahwi esimeses lõikes ette nähtud, ehk ümberpöördukt, kui neid eeldusi olemas ei ole. Mina olen arwamisel et Riigikogu wõib selle paragrahwi teist lõiget tarwitada ka siis, kui ei ole esimeses lõikes ettenähtud eeldusi. See põhjendus järgneb sellest, et terve paragrahw on lahutatud, järjekult on mingisugused iseäralised põhimõtted ühe ja teise wahel olemas. Paragrahwi esimeses lõikes räägitakse ainult wangistusest, teises aga — wangistusest wõi kitsendusest, järjekult on teise lõike mahutus suurem ja laiem. Sellest järeldame, et Riigikogul on õigus oma liigetele määratud kitsendust edasi lükata, mitte ainult sel puhul, kui mingisugune ametiwõim tuleb nõudma, et rkl. saaks wangistatud, waid ka sel juhtumisel, kui rkl. mingisuguse kuriteo pealt on tabatud. See mõte minu arwates järgneb sihikindlalt § 49 tõlgitsedes, aga ma arwan, et see käib kokku põhiseaduse § 40-ga. Herra Palwadre juba juhtis selle paragrahwi peale tähelepanu. Selles paragrahwis on öeldud: Juhtumisel, kui Riigikogu liige kaotab oma walimisõiguse, on wangistatud Riigikogu loal, lahkub surma läbi wõi wolitusi maha pannes, astub tema asemele walimiseaduse korras uus liige eelmises paragrahwis ettenähtud tähtajani. § 49-da teisest osast järgneb, et wõib ka niisuguseid juhtumisi olla, kus Riigikogu luba mitte ei ole olemas, aga kus isik ikkagi on arreteeritud. Sel juhtumisel ei wõta wangistus temalt mingisuguseid õigusi ära. Mina lähen sel-

lest põhimõttest välja, et Riigikogul on õigus, selle peale vaatamata, kas wangistatud isik Riigikogu liige oli, või ta seda mitte ei olnud, oma liikmele määratud wangistust edasi lükata. Niisugune on põhimõtteline seisukoht, mis järgneb, minu arwates, § 49. § 49-da teise lõike põhjal on Riigikogule õigus antud oma liikme wangistust või kitsendust edasi lükata. Peale selle järgneb selle seaduse tekstist, et Riigikogu võib mitmesuguseid otsuseid teha; ta võib edasi lükata wangistust kuni istungjärgu lõpuni ehk jälle kunni wolituste lõpuni. Et Riigikogul mitmesugused võimalused käepärast on, siis peab Riigikogu asja sisuliselt läbi kaaluma ja siis wastawa otsuse tegema. See on Riigikogu kõige-raske samm. Ta võib oma liiget wabastada, võib lubada isikut wangistada ja võib ka waikides küsimusest mööda minna. Wiimasel korral jääb liige arreteerituks. Peale selle võib Riigikogu otsuse teha, et wangistust ehk kitsendust edasi lükataks kunni wolituste lõpuni. Kelle wolituste lõpuni, on raske ütelda, kas Riigikogu wolituste lõpuni, või Riigikogu liikme wolituste lõpuni? Peab arwama, et siin on tegemist Riigikogu liikme wolituste lõpuni. Wiimaks, ja neljandaks, võib Riigikogu otsuse teha, et wangistust või kitsendust võib edasi lükata kunni istungjärgu waheajani. Niisugused on Riigikogu õigused oma arreteeritud liikme suhtes. Mina olen § 49-dat nii seletanud, nagu mina temast aru olen saanud. Ma olen tema kallal eile õhtust saadik kunni senni ajani pead murdnud. Polemiseerides herra Palwadre'ga olen ma otsusele jõudnud, et tema wäited mitte õiged ei ole. Nüüd tekib küsimus, kuidas meie peame § 49-da põhjal praegust küsimust otsustama ja selles asjas on minu arwates seisukord järgmine: esiteks ei ole mingisugust kahtlust selle üle, et herra Jüri Reinthal Riigikogu liikmeks on saanud. Kui keegi rkl. teatud parteist ära on astunud, ja rkl. kohustused maha on pannud, siis astub tema asemele nimekirjas leiduw järgmine kandidaat. See sünnib automaatselt. Selles mõttes olen ma herra komisjoni aruandjaga täiesti nõus. Nüüd tuleb küsimuse alla, kuidas tuleb Riigikogul talitada, et Reinthal'il võimaldada Riigikogu liikme kohustusi täita. Minu arwates on Riigikogul kõik need neli võimalust olemas, mis ma siin ette kandsin. Riigikogu võib talitada põhiseaduse § 49-da teise lõike põhjal ja sel põhjal võib tema kõike neid, nõnda ütelda, samme astuda, millest ma kõnelesin. Mina olen

seega arwamisel, et Riigikogust täiel mõõdul ära oleneb kuidas ja missuguseid otsuseid tema Riigikogu liikme Jüri Reinthali kohta teeb. Ei ole mingit põhjust, mis keelaks Riigikogu tema wangistust edasi lükata. Täiesti selge on, et sarnast analüüsi meie põhiseaduse § 49-da kallal oleks pidanud ka koosseisu komisjon tegema, seda rohkem, et nagu herra Palwadre õieti tähendas, meil praksisest weel mingisuguseid järeldusi teha ei saa. Kahjuks peame aga tunnistama, et see otsus, mis koosseisu komisjon on teinud, minu arwates ei ole põhiseadusega kokkukõlas. Kõige pealt juhin ma tähelpanu otsuse enese peale, nagu see koosseisu komisjonist välja on tulnud. See otsus on järgmine:

„Ära kuulates kohtuministri esitist Riigikogu liikme Jüri Reinthali wangistamise asjus otsustab Riigikogu: Jüri Reinthal'ile tuleb võimaldada Riigikogu liikme kohuste täitmisele asuda, teda wangistusest wabastades.“

Niisugust termini ja mõistet „wangistusest wabastada“ ei leia ma meie põhiseadusest mitte. Nagu ma ette lugesin, on põhiseaduses öeldud, et Riigikogul on õigus oma liigetele määratud karistust või muud õiguste kitsendamist edasi lükata selle ehk selle ajani, aga tal ei ole mitte õigust wangistusest wabastada. Pealegi ei ole komisjoni otsuses öeldud, kas wabastatakse teda lõpulikult või ainult ajutiselt. See wormel, mis koosseisu komisjon on ette pannud, on juba selle tõttu wastuwõtmata, et põhiseaduse § 49-da teise lõike põhjal iga otsuse puhul selles asjas peab kindlasti ära määratud olema, kui kaua ajani wangistus ehk kitsendus edasi lükatakse. Ilma tähtaja määramata on otsus poolik, arwesse wõtmata seda, et siin wangist wabastamisest räägitakse, missugust õigust Riigikogul, minu arwates, ei ole. Nõnda sama ekslikud on, minu arwates, ka need mõtiwid, mis põhiseadusele mitte wastawa otsuse jaoks on ette toodud. Esimene wäide, mis selle juures seisab, on komisjoni arwamise järele see:

„...et wangistatu Riigikogu liige tuleb wabastada ja tema wangistamiseks, kui seda wastawad wõimud tarwilikuks peawad, tuleb nõutada Riigikogu nõusolekut.“

Sellest küllalt, nõnda ütelda mulle tume-dast seletusest, oli esialgu raske aru saada, aga herra Palwadre suusõnaline seletus selgitas teda ja wõrdlemisi üsna hästi. Nähtawasti wõtab koosseisu komisjon oma seletuse aluseks § 49-da esimese osa.

See osa on aga niisugune, mis praeguse juhtumise kohta mitte mõõduandew ei ole. Nagu ma ennem juba näitasin, käib § 49-da esimene lõige nende juhtumiste kohta, kui Riigikogu liiget tahetakse wangistada, wõi kui teda wärske kuriteo pealt tabatakse. Praegu aga ei taheta teda wangistada, waid ta on juba wangis ja täiesti kõrwaline on selles suhtes, kas teda teo pealt tabatud wõi mitte, sest 48 tundi on ikkagi mööda läinud. Järjekult tuleks paragrahwi esimese lõike põhjal teised otsused teha, kui seda käesolewal juhtumisel wõib teha. Nagu ma tähendasin, on § 49-da esimene osa niisugune, mida praegusel juhtumisel üleüldise tarwitada ei saa. Põhiseaduse seisukohalt on seega siis komisjoni motiivid täiesti mitte wastawad: on tarwitatud wale teksti, wale osa meie põhiseadusest.

Teine puudus, mis komisjoni ettepanekul on, on see, et tema ei ole mitte asja sisuliselt waadanud. Herra Palwadre seletas, et tema arwates ei pruugigi komisjon küsimust sisuliselt arutama hakata ja tõi ka motiivid ette, miks ta seda ei peaks tegema. Mina aga arwan, kui Riigikogu otsuse teeb, peab ta asja ka sisuliselt läbi arutama, ilma selleta tema otsust teha ei wõi. Komisjon ei ole seda teinud, on eksikombel § 49-da esimese osa aluseks wõtnud ja nende wormiliste kulisside taha pugedes oma otsuse teinud. Niisugune seisukoht ei wasta aga põhiseaduse § 49-dale ja järjekult tuleb seda otsust ekslikuks lugeda. Nagu ma tähendasin on komisjoni ettepaneku teine puudus see, et tema asja mitte sisuliselt ei wõta. Tähele pannes välisriikide praksist, näeme, et seal asja sisu peale ikka rõhku pannakse.

Kõige selle põhjal teen ma ettepaneku, et see otsus, mis koosseisu komisjon on teinud, saaks uuesti läbiwaatamiseks komisjoni tagasi antud ja nimelt põhiseaduse § 49-da teise lõike põhjal ning uue ettepaneku tegemiseks, mis oleks sisuliselt motiweeritud.

Juhataja O. Strandman: Sõna on järjekorras Riigikogu liikmel P. Abramson'il.

(P. Abramson'i (is.): kõne on parandamata kujul käesolewa protokoll algüleskirjutuses lehek. 15—18.)

J. Uluots (põl.): Ma wastan herra Abramson'ile ainult ühes asjas. Tema seletas, nagu olewat mina tahtnud seda asja riigikohtule otsustada anda. Mina seadsin

aga selle küsimuse hoopis teisel wiisil ülesse. Asjalugu oli hoopis niisugune, et tehti ettepanek Riigikogu poolt Wabariigi Walitsusele, mina aga ütlesin, et minu arwates ei ole see mitte õige tee otsekohe selles asjas Wabariigi Walitsuse poole pöörata, waid et tuleb pöörata kohtuwõimude poole. Ma tähendasin, et meil põhiseaduse järele on olemas kolm kõrgemat wõimu: Wabariigi Walitsus, Riigikogu ja riigikohus. Kui on kohtuwõimude järele mingisugune isik wangistatud, siis wõib tema wabastamise asjus ainult kohtuwõimude poole pöörata, mitte aga mõne teise wõimu poole. Seda rääkisin ma koosseisu komisjonis ja esimesel korral saadi minust walesti aru, nagu siin herra Abramson ette tõi. Siis seletasin ma uuesti, et Riigikogu wõib oma otsuseid teha ühel ehk teisel teel, ühel ehk teisel wiisil. Kui aga nüüd kohtuwõimud sellega rahul ei ole, siis on lahkumineku põhjus põhiseaduse seletamises. Niisugusel puhul seletaks Riigikogu põhiseadust ühel wiisil ja riigikohus teisel wiisil ja niisugusel juhtumisel wõiwad läbirääkimised tulla kohtuwõimu ja Riigikogu wahel. Mispärast läbirääkimised? Sellepärast, et põhiseaduse § 81 järele on Riigikogule, Wabariigi Walitsusele ja riigikohtule wankumata juhiks põhiseadus. Järjekult ei ole Riigikogu mitte ainukene põhiseaduse seletaja, waid tema on samasugusesse seisukorda pandud, nagu riigikohus ja Wabariigi Walitsus. Selles mõttes rääkisin mina, et waadake, missugused wahekorrad tulewad sel puhul arutusele. Eile ütlesin mina, et ma sisuliselt seda küsimust arutuse alla ei wõta, sellepärast et mina temaga tarwilisel määral tuttaw ei ole ja nagu ma tähendasin, uurisin mina seda küsimust ja tulin otsusele, mida mul täna au oli teile ette kanda.

Kohtuminister J. Reichman: Herrad rahwasaadikud! Komisjoni aruandja ütles siin, et rahwasaadik Reinthal'i wabastamise küsimus rohkem poliitiline asi, kui juriidiline on. Mina olen selles küsimuses teisel seisukohal ja arwan, et kõige pealt on see küsimus juriidiline, siis ka praktiline ja kõige wiimaks poliitiline ja seda arwan mina sellepärast, et wangis istuda wõiwad kõikide rühmade liikmed ja sellepärast ei wõi juba põhimõtte järele seda küsimust pidada poliitiliseks. Sellest seisukohast wälja minnes katsun ka mina oma arwamist awaldada sellepärast, et see küsimus kohtuministeeriumi puudutab ja kohtuministri paberi põhjal on Riigikogule ette pandud.

Kõige pealt tähaks tähendada, et minu arvamise järele asja tähtsamat külge komisjonis õige vähe, ehk peaaegu sugugi, puudutatud ei ole. Siin on küsimus nimelt selles, et kui Riigikogu liikme kandidaati Riigikogu liikmeks saab, kuidas tuleb wabastamist lugeda, kas ta saab automaatselt wangist wabastatud, wõi saab ta wabaks sellekohase Riigikogu nõudmise peale. Wõib olla, et seda küsimust komisjonis arutati, aga see ei ole motiividest näha, mis lubawad oletada, et komisjon arwamisel oli, nagu peaks wabastamine automaatselt, ehk kui mitte päris automaatselt, siis ometigi pool automaatselt, sündima. Kui komisjonil niisugune arwamine oli, siis ei ole see mitte päris õige. Kui teatawaid juriidilisi küsimusi lahendatakse ja kui seaduses nende peale otsekohest wastust ei leita, siis on wõimalus mõnikord niisuguseid küsimusi mitmeks küsimuseks jagada ja siis nende peale wastust leida. Ma arwan, et ka herra Reinthal'i wabastamise küsimus wõib saada jagatud kaheks küsimuseks, nimelt wahi alla wõtmise ehk wangistamise küsimuseks ja teiseks tema wabastamise küsimuseks. Mis hra Reinthal'i wangistamisesse puutub, siis minu arwamise järele ei saa siin tarwitada põhiseaduse § 49 esimest poolt. Terwe see osa käib Riigikogu liikmete kohta, kuna herra Reinthal sel ajal, kui ta wangistatud sai, Riigikogu liige ei olnud, nõnda et minu arwamise järele selle küsimuse juures, kas Reinthal õigesti wangistatud sai wõi mitte, ei tule põhiseaduse järele käia, waid üleüldiste seaduste järele. Reinthal on nõnda ütelda, õigel teel wahi alla wõetud ja nüüd tuleb küsimus, kuidas teda wabastada. Mina arwan, et iga fakt, mis seadusliselt õige on, peab seaduslikes korras ka muudetud saama. Missugune oleks praegusel korral siis see seaduslik kord? Selle küsimuse juures on pikalt ja laialt räägitud ja seletatud, aga mina ütlen, selle korra kohta käib ainult § 49 teine pool, kus öeldud on, et Riigikogu liige wõib wabastatud saada Riigikogu nõudmisel. Kuidas see nõudmine sündima peab, on tarwis põhjalikult järele kaaluda, kuid see on Riigikogu sisemine asi ja seda küsimust ei taha ma puudutada. See on minu arwamine ja ma pean ütleva, et need motiivid, mida komisjoni aruandja ette tõi ja mis kirjalikult laiaili laotati, ei ole minu arwamist kõigutada suutnud. Selle küsimuse otsustamise peapõhjus oli see asjaolu, et kui Riigikogu liige wangistatakse, peab Riigikogu poolt luba olema. Ma arwan, et see motiiv ei

ole täielik, sest Riigikogu liikme wangistamine wõib ka ilma Riigikogu loata sündida, kui Riigikogu liiget teo pealt tabatakse. Kui meie tahame sellest loogilisi järeldusi teha, siis näeme, et Riigikogu liikmeks saajal, s. o. Riigikogu liikme kandidaadil on rohkem õigusi, kui Riigikogu liikmel. Riigikogu liiget wõib kuriteo pealt tabada ja tema istub siis niikaua, kui tema wabastamist nõutakse. See isik aga, kes enne kui ta Riigikogu liikmeks sai ja wahi alla wõetud oli ka kuriteo pealt, saaks aga ilma Riigikogu nõudmiseta wangist wabastatud. See küsimus on wäga tõsine ja ma soowiks, et ta põhjalikult ära kaalutud saaks. Ma pean wastama ühele Riigikogu liikmele pahemalt poolt, kes ütles, et põhiseaduse § 49 esimene osa räägib wangistusest ja et selle wangistuse all ei tule mitte mõista wangiwõtmist, waid ülepea wangis olemist. Mina arwan, et niisugust mõtet selle paragrahwi esimesele poolele anda ei saa. Seda esimest poolt tuleks seada kokkukõllasse sama paragrahwi järgmise osaga, nimelt sellega, et wangistusest antakse sel korral 48 tunni jooksul teada. (J. Uluots (põl.) kohalt: Ka teo pealt tabamise korral.) Just teo pealt tabamisel. Ma ütlesin, et kui nüüd see wangistamine kaua kestab, siis ei saa ju seda 48 tunnulist termini kuidagi arwata. Siin on igatahes mõeldud wahi alla wõtmine ja sellepärast on ka 48 tunniline termin arusaadaw, nõnda, et minu arwamine oleks niisamasugune, kui herra Uluots'algil, et see asi tuleks uuesti läbiwaatamiseks komisjoni tagasi anda. Lõpuks tahaksin ma tähelpanu pöörda selle asjaolu peale, misugused tagajärjed automaatsel wõi poolautomaatsel Riigikogu liigete wabastamisel oleksid. Ma tahaks nimelt ütelda seda, et niisugusel juhtumisel kohtuasutused palju asjata tööd teewad ja waewa näewad. Meil on niisuguseid inimesi, kes kroonu warandust on raisanud ja kelle asjad wäga keerulised on. Kui need ja teised Riigikogu liikmeks saamise puhul automaatselt wõi poolautomaatselt wangist wabastatud, siis läheks palju kohtuasutuste tööd kaduma. Ei ole ime, kui tulewikus isegi kurjategijad oma esitajad katsuwad Riigikogusse saata, et automaatselt wabastamise korda oma organisatsiooni liigete heaks ära kasutada. (Üleüldine naer.)

Juhataja **O. Strandman**: Sõnasooiwajaid enam ei ole. Lõpusõna on komisjoni aruandjal.

Aruandja A. Palwadre: Ma tahaks ainult mõne komisjoni ettepaneku vastu sihitud väite kohta oma arwamist awaldada.

Kõige pealt herra Uluots'a väite kohta, et otsus, wangist wabastada, põhiseaduse vastu käib. Mina arwan, et sel korral herra Uluots seletab põhiseadust walesti. Herra Uluots arwab, et Riigikogul ei ole õigust otsustada, et Riigikogu liige wangist wabastataks, waid et Riigikogu võib ainult otsustada, et wangistuse aega edasi lükataks. Sarnane seletus Riigikogu liikme herra Uluots'a poolt wiib täiesti absurdini. Selle põhjal võib mõista, et meie eeluurimise wangistust wõime edasi lükata 2 ja isegi 3 aasta peale. Kohtuuriimine kestab edasi, võib isegi kohtuotsus ära olla, kuid meie lükkame eeluurimise wangistuse edasi. Mina arwan, et see paragrahwi teine osa, millest rkl. herra Uluots rääkis, räägib määratud trahwidest, s. o. mis juba kohtu poolt on lõpulikult ära määratud. Herra Uluots, Teie olite omal ajal rahukohtus tegewuses ja teate ometi, et eeluurimise wangistust ei saa edasi lükata, see on niisugune asi, mida ainult teatawal korral ja teatawatel tingimistel tarwis on. Seletuse tagajärjel, et niisugust eeluurimise wangistamist võib edasi lükata 2 kuni 3 aasta peale, kaotab eeluurimisel wahiallipidamine igasuguse mõtte ja teeb eeluurimise all wangistamise täiesti absurdiks. Sellepärast võib paragrahwi wiimases osas juttu olla ainult kohtu poolt määratud trahwist, mida edasi võib lükata, aga mitte eeluurimise wangistusest. Kõike seda arwesse wõttes pean ma tagasi lükkama etteheite, nagu oleks komisjoni otsus põhiseaduse vastu, waid ta on täiesti põhiseaduse alusel.

Järgmine asjaolu, mida ma tahaks puudutada, on see, et kohtuminister seletas siin, nagu oleks ma ütelnud, et see asi on täitsa poliitiline. See on eksitus. Wäga wõimalik, et kohtuminister minust niiviisi on aru saanud. Mina toonitasin, et seda küsimust võib juriidiliselt mitmel wiisil lahendada, ma tõin ette kahesugused motiivid, mis komisjoniski otsustamiseks mõõduandwad olid, rõhutasin, et juriidiliselt ei wõi käesolewal korral mitmesugust lahendamise wõimalust eitada. Sellepärast oleks tarwis sarnane lahendamise wiis vastu wõtta, mis ka poliitiliselt kõige otsustarbekohasem oleks. Ma arwan, et wahas selles on, kuidas mina rääkisin ja kuidas kohtuminister minu seletust edasi kandis. Rkl. herra Uluots ja kohtuminister sele-

tasid, et koosseisu komisjon ei ole küsimust mitte igakülgsest ja põhjalikult lahendanud, ei ole seletanud, kas rkl. sarnasel juhtumisel automaatselt wabastada tuleb, wõi mitte jne. Ma pean ütleva, et koosseisu komisjonile ei ole mitte sarnast üldist küsimust ette pandudki, waid koosseisu komisjonilt küsiti lihtsalt, mis tuleb teha Jüri Reinthal'iga, kas teda wangist wabastada, wõi wangis edasi pidada. Komisjon, läbi arutades seda küsimust, paneb ette Riigikogule otsustada Jüri Reinthal'i wabastamist nõuda. Kui nüüd Riigikogu Juhatus ehk kohtuminister sooviwad, et põhiseaduse wõi kodukorra juure saaks loodud lähemad määrused, kuidas tuleb talitada sarnastel juhtumistel, sest tõepoolest seda kusagil ette nähtud ei ole ja meil edaspidi peaks neis asjus kindlamad juhtnõõrid olema, siis wõiks ju Riigikogu Juhatus koosseisu komisjonile ülesandeks teha sellekohaseid määrusi wälja töötada ja neid Riigikogule kinnitamiseks ette panna. Küsimusest wõiks nii üle saada, et Riigikogu wõtab vastu koosseisu komisjoni otsuse J. Reinthal'i wabastamise kohta ja ühtlasi teeb koosseisu komisjonile ülesandeks eelnõu wälja töötada edaspidiseks juhtnõõriks sarnastel juhtumistel. Selle küsimuse üldine lahendamine ei ole mitte nõnda kerge, ta tarwitab pikemaid seletusi, sest oma wahel on mõtete lahkuminekuid. Kahe, kolme, isegi nelja päewaga ei saa koosseisu komisjon asja otsustada ja samane mõtete lahkumineku ja waidlused korduwad ka Riigikogus komisjoni ettepaneku wastuwõtmise puhul. Ei ole mingisugust põhjust Jüri Reinthali wabastamise asja siduda põhiseaduse ehk kodukorra täiendamisega. Seda küsimust peame täitsa iseseiswana käsutama ja, kui meie käesolewal juhtumisel otsuse selle asja kohta vastu wõtame, ei määra meie weel sugugi ära seda korda, mis koosseisu komisjon sarnaste juhtumiste jaoks peab wälja töötama. Nii näib mulle, et kõik need väited, nagu oleks koosseisu komisjoni otsus juriidiliselt täiesti lubamatu ja poolik, ekslikud on. Juriidiliselt võib seda otsust täiesti õigeks pidada. Meie teame, et Wene duumaski, kus duuma liigete õigused üsna kitsad olid, ka sarnane juhtumine oli, nimelt esimese Wene duuma liikme Grigori Petrowiga, keda warem Arhangeliski kloostrisse oli saadetud. Ta wabastati ilma duuma otsuseta, kui duuma liige, peale selle kui ta duumasse oli walitud. Juriidiliselt ei wõi komisjoni otsuse

wastu midagi ütelda, kuid selle otsuse wastuwõtmiseks on olnud ka Riigikogu poliitilisest meeleolust. Komisjoni aruandja seisukohalt kaitsen komisjoni ettepanekut ja toonitan veel kord, et kui Riigikogu tahab kindlmaid määrusi sellel alal saada, siis Riigikogu Juhatus võib koosseisu komisjonile ülesandeks teha, wastawat eelnõu sarnaste juhtumiste jaoks wälja töötada, nagu sama komisjoni poolt on wälja töötatud määrused Riigikogu liigete sõidu- ja korterirahade kohta. Koosseisu komisjon võiks üksikasjaliselt sarnaste juhtumiste jaoks reeglid wälja töötada, Riigikogu wõtaks need vastu ja kinnitaks. Praegune, Jüri Reinthal'i, küsimus on aga täiesti konkreetne küsimus ja tuleks ka täitsa iseseiswana lahendada.

Juhataja O. Strandman: Sisse on tulnud...

J. Uluots (põl.) (kohalt): Ma palun sõna.

Juhataja O. Strandman: Ma ei saa enam sõna anda pärast komisjoni aruandja kõnet. J. Uluots'a poolt on järgmine ettepanek: „Panen ette koosseisu komisjoni ettepaneku Riigikogu liikme herra Jüri Reinthal'i asjus koosseisu komisjoni tagasi anda asja sisuliseks arutamiseks ja motiweerimiseks.“

Enne kui ma ettepaneku hääletamisele panen, annan ma sõna hääletamise motiivide kohta rkl. T. Kalbus'ele.

T. Kalbus (töer.): Seda silmas pidades, et komisjon on käesolewat küsimust ainult wormiliselt käsitanud, kuna ta seda Tööerakonna arwates, oleks pidanud ka sisuliselt arutama, süüdistusmaterjaali ja andmeid läbi waadates, kuna ta aga seda teinud ei ole, siis ei saa Tööerakond Jüri Reinthal'i wabastamise asjas mitte kindlat seisukohta wõtta, ega Jüri Reinthal'i wabastamise poolt ehk vastu hääletada ja hääletab sellepärast Riigikogu liikme Uluots'a ettepaneku poolt. (J. Piiskar (is.) kohalt: Teie ei wõigi ju teistiteha).

Juhataja O. Strandman: Panen rkl. J. Uluots'a ettepaneku hääletamisele. Ettepanek on saanud poolt 29, vastu — 27 häält, — sellega vastu wõetud.

3. Järgmise koosoleku aja ja päewakorra kindlaksmääramine. Riigikogu läheb järgmise päewakorra-punkti juure üle. Sõna on korra kohta rkl. K. Wirma'l.

K. Wirma (sd.): Ma teen ettepaneku järgmist koosolekut ära määrata, et siis aegsasti wastawatele komisjonidele kutsed jõutakse kätte saata. Teen ettepaneku koosolekut määrata homme kell 5 p. l. ja päewakorda wõtta riigi 1921 a. eelarwe.

Juhataja O. Strandman: On ettepanek tehtud ära otsustada järgmise koosoleku aeg ja nimelt homme kell 5 p. l. (Hääletatakse.) On otsustatud pidada järgmine koosolek homme kell 5 p. l. On ettepanek tehtud homsesse päewakorda wõtta riigi eelarwe. (Hääletatakse.) See ettepanek on vastu wõetud.

4. Riigi 1921 a. eelarwe II lugemisel. Riigikogu läheb päewakorras edasi.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja **O. Liigand:** (loeb).

HARIDUSMINISTEERIUM.

Peatükk I.

Juhatus.

§ 1.	Palgad	601.200.—
§ 2.	Sõidukulud ja päewarahad	50.000.—
§ 3.	Esituskulud	20.000.—
Kokku peatükk I.		671.200.—

Peatükk II.

Kantselei.

§ 1.	Palgad	1.152.000.—
§ 2.	Päewarahad ja sõidukulud	390.000.—
§ 3.	Kantselei kulud	342.000.—
§ 4.	Majanduslised kulud	289.800.—
§ 4a.	Sõiduabinõud	153.500.—
§ 5.	Liikuwa waranduse muretsemine	250.000.—
§ 6.	Trükitööd ja kuulutused	25.000.—
Kokku peatükk II.		2.602.300.—

Peatükk III.

Kooliosakond.

A. Keskasutus.

§ 1.	Palgad	1.074.500.—
§ 2.	Päewarahad ja sõidukulud	350.000.—
§ 3.	Trükitööd ja kuulutused	300.000.—
§ 4.	Õpekawade, eksami programmide kokkuseadmine	30.000.—
§ 5.	Auhinnad kaswuste adliste, laste- ning koolikirjandusliste tööde eest	45.000.—

§ 6. Eksamite ja kursuste kulud	3.203.000.—
§ 7. Toetussummad:	
a) üleüldised toetussummad 5.735.000.—	
b) toetussummad era-koolidele 2.357.000.—	8.092.000.—
Kokku peatükk III A.	13.094.500.—

B. Kohtade peal.

Riigikoolid.

§ 1. Palgad	21.013.400.—
§ 2. Päewarahad ja sõidukulud	197.800.—
§ 3. Kantselei kulud	323.200.—
§ 4. Majanduslised kulud	6.844.300.—
§ 5. Kooliõpilaste arstimise kulud	215.000.—
§ 6. Inwentaari muretsemine	3.519.300.—
§ 7. Õpetarbed ja õpewahendid	3.764.800.—
§ 8. Toetussummad	1.784.400.—
§ 9. Erikulud	1.139.400.—
Kokku peatükk III B.	38.801.600.—

C. A walikud koolid.

§ 1. Palgad	209.742.800.—
§ 2. Maakonna ja linna koolinõunikkude palgad	981.200.—
Kokku peatükk III C.	210.724.000.—

Peatükk IV.

Teaduse- ja kunstiosakond.

A. Keskasutus.

§ 1. Palgad	375.900.—
§ 2. Päewarahad ja sõidukulud	12.000.—
§ 4. Eestimaa kirjelduse väljaandmine	500.000.—
§ 5. Kunstiteoste omandamiseks	300.000.—
§ 6. Ainelise, sõnalise ja helilise wanawara korjamiseks ja kultuur ajalooliste asjade omandamiseks	1.300.000.—
§ 7. Toetussummad	7.140.500.—
§ 8. Mag. zool. Wilhelm Peterson'ile tasu tema teadusliste tööde eest	151.200.—
Kokku peatükk IV A.	9.779.600.—

B. Kohtade peal.

Tartu ülikool.

§ 1. Palgad	36.504.700.—
§ 2. Päewarahad ja sõidukulud	80.000.—
§ 3. Kantselei kulud	282.600.—
§ 4. Majanduslised kulud	8.585.100.—
§ 4a. Sõidu- ja weoabinõud	281.900.—
§ 5. Liikuwa waranduse muretsemiseks ja korrashoidmiseks	1.103.500.—
§ 6. Hoonete remondid ja osalised ümberehitused	2.000.000.—
§ 7. Teaduslised kulud	1.665.000.—
§ 8. Stipendiumid	3.476.700.—
§ 9. Teaduslistele instituutidele, kabinetidele ja kliinikutele ülewalpidamise kuludeks ja toetusrahadeks	4.027.100.—
§ 10. Ettenägemata kulud	200.000.—
Kokku peatükk IV B.	58.206.600.—

C. Riigi keškarhiw.

§ 1. Palgad	176.700.—
§ 2. Päewarahad ja sõidukulud	24.000.—
§ 3. Kantselei kulud	115.800.—
§ 4. Majanduslised kulud	284.300.—
§ 5. Inwentaari muretsemine	352.000.—
Kokku peatükk IV C.	952.800.—

D. Kadrioru lossi korrashoidmise ja kasutamise kulud riiklise kunstimuuseumi tarwis.

§ 1. Majanduslised kulud	242.400.—
Kokku peatükk IV D.	242.400.—

Peatükk V.

Majandusosakond.

§ 1. Palgad	1.108.600.—
§ 2. Päewarahad ja sõidukulud	30.000.—
§ 3. Õpetajaile antawa riiklise warustuse saatmise ja weo kulud	40.000.—
§ 4. Toetus ja arstiabi	350.000.—
§ 5. Koolimajade plaanide walmistamise ja wõistluse kulud	150.000.—
Kokku peatükk V.	1.678.600.—

Peatükk VI.

Rahwussekretärid.

§ 1. Palgad	392.400.—
Kokku peatükk VI.	392.400.—
Kokku haridusministeerium	337.146.000.—

E. Martinson (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Meie haridusministeeriumi eelarwe teeb wälja kogu riigi eelarwest, 8,2% nagu juba komisjoni üleüldine aruandja tähendas. Kui seda wõrrelda Soome riigi eelarwega, siis selgub, et meie eelarwe on natukene suurem, kui Soome riigi eelarwe-summa hariduse peale, mis seal 5,7% kogu eelarwe-summast wälja tegi. Arwesse wõttes seda, et meil riigi poolt wäga palju hariduse peale kulutakse, mis õieti peaks maakondade ja teiste asutuste kanda olema, näituseks, algkooli õpetajate palgad, siis muidugi jääb wahekord teistsuguseks. Aga selle peale waatamata ei wõi mitte ütelda, et meie haridusministeeriumi eelarwe mitte demokraatiline ei ole. Kuid siiski ei saa ka ütelda, et selles eelarwes üksikuid puudusi ei ole. Haridusministeeriumi tegewusest on siit kõnetoolilt mitu korda kõneldud, seda mitmeti walgustatud arupärimiste puhul, Petseri olude asjus jne. Nüüd tahaksin peajasjalikult eelarwe-summade raamidesse oma kõne panna.

Kõige suurem ja tuntawam külg, mille peale tähelpanu haridusministeeriumi eelarwes juhtida mõtlen, on see, et eelarwe kutsehariduse suhtes mitte küllalt meie nõudmisi ei täida. Kui pilku heidame meie kutsekoolide ja kutsehariduse peale, siis selgub, et haridusministeeriumi alla kuulwaid kutsekoolisid on umbes pool tosinat ja nimelt: tehnikum, 4 merikooli, üks puutööstuse õpetöököda ja kunstkäsitöököol, seega seitse riigikooli. Ma ei arwa mitte kutsekoolideks õpetajate seminaari ja kaubanduskoolisid, mida küll juriidiliselt nendeks wõiks lugeda, aga seda sisuliselt mitte ei ole. Kui siia juure wõtta haridusministeeriumi abirahasid naiskäsitöökoolidele ja eraalgatusel tekkinud koolide jaoks, kaks miljoni stipendiumi wäljamaal õppiwatele, nelikümmend tuhat marka toetusraha tehnika ajakirjale ja weel wäiksem summa tehnika käsikirja jaoks, siis on meil kõik öeldud, mis kutsehariduse alal eelarwes ette nähtud. Seda on õieti wäga wähe. See selgub ka siis, kui meie asja peale waatame, kas nende koolide arwu juures küllalt otstarbekohaselt talitatud. Ma leian, et merikoolide arw 4 liiga suur on. Õieti on see sama nagu neid oli enne Wene ajal, kuna siis iseäralise geograafilise olu tõttu siin ranna ääres Wenemaa merikoolid olid koondud, ja nende koolide lõpetajad just mujal Wene teistes wetes laewade peal teenistust leidsid. Meie oludes ei ole loomulik nelja merikooli pidada.

Hiljutisel nõupidamisel merikoolide asjus haridusministeeriumis selgus, et meie maa tõesti ei tarwita niipalju mere asjatundjaid ja sellepärast on tänawu merikooli õpilaste arw 25% vähem, kui minewal aastal. Meil puuduwad aga muud osuskoolid, näituseks: puu- ja rauatööstuse, rätsepatööstuse jne. Siin oleks tarwis rohkem algatust näha. Haridusminister herra Annussoni ajal oli kawa kokku seatud, kus sarnaste uute koolide awamiseks umbes 7 miljoni marka krediiti ette nähtud oli. Seda kawa ei ole haridusministeerium pärast enam üles ehitanud ega linna ja maakonna kooliwalitsustega ja linna- ja maakonnawalitsustega läbirääkimistesse astunud kawa teostamise otstarbel. Kui haridusminister herra Annussoni kawatus nii öelda maha maeti ja nõutud summa 7 miljoni marka maha kustutati, ei olnud eelarwekomisjonil enam wõimalik seda summat restaureerida, sest haridusministeerium ei olnud mingisuguseid samme astunud oma kawatsuse elluwiiamiseks. Peale selle oli haridusministeeriumis enne ette nähtud tehnilised kursused töölistele. Ka sellel alal ei olnud haridusministeerium poole aasta jooksul nagu eelarwekomisjonis selgus, midagi teinud ja wastaw summa kustutati sellepärast eelarwest maha. Samuti oli waremalt töö õpilaste kursuste peale ette nähtud 564.000 marka. Ka see summa kustutati eelarwekomisjonis maha, sest haridusministeerium sellel alal mingisuguseid samme astunud ei ole. Stipendiumideks määratud summa tõstis komisjon 1½ miljoni marga pealt 2 miljoni marga peale. Peale selle määras komisjon kahele erakäsitöökoolile 200.000 marka toetusraha.

Edasi, ei leia mina praegusel momendil otstarbekohaseks seda korraldust, et kõik koolid, nende seas ka kutsekoolid, on haridusministeeriumi kooli osakonnale alluwateks tehtud. Praegune haridusministeeriumi korraldus pandi maksma § 12-a põhjal ja teda tuleb praegusel ajal ebaõnnestanuks pidada.

Rahwahariduse töö korraldamist wäljaspool kooli ei saa ma rahuloldawaks tunnistada. Rahwahariduse osakond on haridusministeeriumi uue korralduse läbi likwideeritud. Endisele rahwahariduse osakonnale alluwate ametnikkude arwu on wähenatud. Endise rahwahariduse osakonna juhataja neuu Asson'i ettepanek oli, et sellel haridusalal peaks olema vähemalt igas maakonnas instrktor. Peale selle weel

üks spordi ja üks raamatukogude korraldamise instruktor. Praegu on sellest ettepanekust eelarwesse järele jäänud kõigest kaks rändawat lektori ja üks instruktor. See arw on paberi peal, aga tegelikult on ta wististe vähem. Peale selle on tähtsalt kärbitud rahwahariduse summasid. Rahwaraamatukogude tarwis raamatute soetamiseks oli ette nähtud 240.000 marka krediiti. See summa on täiesti maha kustutatud. Niisama on maha kustutatud teadusliste kinofilmide muretsemiseks ette pandud summa 200.000 marka. Sellesama saatuse osaliseks saanud ka õpeabinõude muretsemiseks küsitud 300.100 marka. Rahwaraamatukogudele ja rahwaraamatukogu seltsidele oli toetusandmiseks 1.200.000 marka eelarwesse üles wõetud. Rahaministeeriumis kustutati see summa täiesti maha, aga Riigikogu komisjon restaureeris selle summa 700.000 marga suuruses. Edasi on maha kustutatud lühikeseajaliste kursuste jaoks määratud 45.000 marka, kooliõperingidele ja noorsooliidule toetuseks määratud 150.000 marka ja noorsoo kirjanduse väljaandmiseks määratud 500.000 marka. Ka Tallinna rahwaülikooli lektoritele tasuks küsitud 42.000 marka oli rahaministeeriumis maha tõmmatud, aga Riigikogu komisjon restaureeris selle summa. Nii on kõik tähtsamad summad rahwahariduse alal väljaspool kooli kärbitud ja osalt maha kustutatud. Haridusministeerium ei ole suutnud neid summasid kaitsta, isegi niisugust summat, nagu tasu rahwaülikooli lektoritele, ei suudetud läbi wiia. See näitab, et haridusministeerium rahwahariduse alal täiesti inertselt tegew on.

Iseäranis tähtsaks pean ma haridusministeeriumi tegewust üldhariduslise kooli alal. Palju on waieldud selle üle, kas algkool peaks olema peajasjalikult riigi ülewal pidada ja missugused oleksid algkooli ülesanded üleüldse, wõi peab see olema maakondade wõi waldade asi. Tegelikult on seda nüüd nii käsitatud, et kõikides kultuurimaades on alghariduse peale õige suuri summasid välja antud. Ma ei hakka terwet arwustikku ette lugema, mis mul olemas on, teatan ainult kooli statistikeri Lewasseuri poolt korjatud andmete põhjal, et see toetus, mis kusagil riigis antakse alghariduse peale, kõigub 4%—90%-ni. Kõige suurem, 90%, on see Inglise asumaades; keskelt läbi wõiks ütelda, et see %, mis riigid annawad alghariduse peale, on nii umbes 20%—30% ümber. Meid

wõiks ehk eriti huwitada see küsimus, kui palju annab alghariduse peale Soome, riik, mis meile kõige lähem on, mis oma olude poolt ka enam-wähem meiega kokku käib. Soomes andsid maal kogukonnad alghariduse peale 47% kõigist kuludest, riigi poolt anti 41,9%, õpemaksudest tuli 2%, ametlistest ja juhuslistest sissetulekutest 2,2% ja weel muudest juhuslistest annetustest 6,4%. Nii näeme, et Soomes on õige tuntawa osa riik just alghariduse teostamiseks annud. Näituseks Soomes 1914 a. 11-miljonilisest büdshetist kandis riik 5 miljoni alghariduse kulusid, s. o. ligi 50%. On ju seda näha küll, et mõnes haritud riigis, näituseks, Saksamaal, iseäranis Preisimaal, on seda tendentsi märgata, et algharidus enam-wähem läheb just maakondade ja linnade kätte. See on arusaadaw, sest seal on juba enam-wähem maakonnad, nii ütelda, jalad alla saanud. Omawalitsus suudab seal algharidust teostada, kuna meil aga on lugu nii, et omawalitsused ei suuda mitte teostada algharidust täiel määral. Mina olen rääkinud omawalitsuse tegelas-tega ja nende ühemeelne otsus on, et omawalitsuste, s. o. maakondade ja linnade minimaalsed kulud on mitu korda suuremad, kui nende maksimaalsed sissewõtmise wõimalused praeguse maksusüsteemi juures. Ma ei tea, kus wiga seisab, aga kui tahetakse algharidust teostada, siis teh-tagu ühte kahest: kas loodagu sarnane mak-susüsteem, mis wõimaldab omawalitsustel algharidust teostada wõi teostatagu seda riigi poolt suuremal määral. Teist seisukohta minu arwates siin olla ei saa ja sellepärast on (W a h e l' h ü ü e p a r e m a l t p o o l t : J u h a t a g e a l l i k a t !)

Juhataja **O. Strandman**: Palun mitte koha pealt kõnelejat segada.

E. Martinson (sd.): Allikaid muidugi nõutakse juhatada siis, kui jutt on kuludest hariduse peale, muil juhtumistel seda ei nõuta... Ma juhin siin ainult tähelpanu ühe ankeedi peale, mis Tallinna linna kooliwalitsuse poolt on toime pandud. Selles ankeedilehes juureldi küsimust, mis-sugustel põhjustel koolist puudusid need 1000 õpilast, kes minewal aastal ei saanud koolis käia. Selgus, et suur ja tähtis osa just waesuse pärast ei saanud kooli ilmuda. Selle peale ei saa ju ometi mitte silmi kinni pigistada ja sellepärast ei ole minu arwates täiesti õige see seisukoht, kui haridusministeerium oma eelarwes 22½ miljoni küsis waesemate õpilaste toetami-

seks, aga sellest loobus juba 1-sel wõitlusel, kui see summa rahaministeeriumi eelarwekomisjonis maha kärbiti, sellest kõigest $2\frac{1}{2}$ miljoni järele jättes. Kui selle küsimuse ja ka koolimajade ehitamiseks ja remonteerimiseks laenu andmise kohta läbirääkimine oli eelarwekomisjonis, kus ma just seda seisukohta kaitsesin, et koolimajade remonteerimiseks ja ehitamiseks peaks meie 63 miljoni laenu andma eelarwe korras, siis rahaministri poolt toodi ette, et haridusminister ei ole sellest õieti tõsist küsimust walitsuses teinud ja arwas, et kui haridusminister oleks kategooriliselt seda summat nõudnud, siis oleks ka seda summat leitud. Kui meie nüüd eelarwe juures, teiste summade juures, kus palju heldemal käel on ümber käidud, küsinud oleks, kust need summad wõetakse, siis ei tohiks just selle waesemate õpilaste toetamise juures kõige pealt küsida, kust need summad wõetakse, ja minu rühma poolt wolitati mind ettepanekut tegema, et just see summa, 20 miljoni, waesemate õpilaste toetamiseks, lisaks selle $2\frac{1}{2}$ miljoni juure, mis eelarwes on ette nähtud, wastu wõetaks Riigikogu poolt.

63 miljoni kohta riigimajade remonteerimiseks ei esine ma mitte ettepanekuga, kuigi see küll väga tarwilik oleks, sellepärast, et selle summa kasutamise kohta ei ole, nagu eelarwekomisjonis selgus, küllalt mitte wastawaid eeltõid tehtud, nii et jääb lahtiseks küsimuseks, kui otstarbekohaselt haridusministeerium seda summat kasutada saaks. Üleüldse peab tähendama, et koolimajade korralduseks ja ehituseks haridusministeerium küllalt kindlat kawa ei ole wälja töötanud, selle peale waatamata, et seal majandusosakonnas on juba üle kahe aasta arhitekt töötanud ja wiimasel ajal isegi kaks, peale selle joo-
nestaja jne. Aga selle aja jooksul ei ole suudetud mitte wälja töötada ei eeskujulisi koolimajade plaane, ei ka üleüldiseid ehitusseadusi ja nõudmisi, mida maakonnad, linnad wõi wallad täitma peaksid, kui nad koolimajasid ehitada tahawad. On juhtumisi ette tulnud, et maakondade poolt sisseantud projektid ei ole kinnitust leidnud ja ei ole ka neid majasid ilma kinnitamata projektidega ehitada lubatud, nii et selles asjas omawalitsused wäljapääsemata seisukorras on. Mis riigimajadesse üleüldse puutub, siis peab ütlema, et riigimajade kasutamise kohta, mis kas gümnaasiumide, wõi muude koolide käes on, ei ole weel suudetud wälja töötada ja maksma

panna nõudmisi, kindlaid kawasid ja määrusi, mille põhjal neid antakse tarwitada maakonna ja linna kooliwalitsustele. Selle tõttu ei ole ka saadud ette wõtta remontisid, näituseks Tallinnas, Nikolai gümnaasiumis katuseremonti, ja see wõib aja jooksul koolimajad lihtsalt häwinemisele wastu wiia, nii et tingimata palju energilisemalt tuleks töötada sellel alal. Ei saa ka mitte alla kriipsutamata jätta seda fakti, et haridusministeerium ei ole suutnud tagajärjekalt wälja astuda koolimajade oma alla wõtmisel teistelt asutustelt, nagu, näituseks, põllutööministeeriumi ja sõjaministeeriumi asutustelt. Mina arwan, et kui siin haridusministeerium järjekindlamalt oleks töötanud, siis oleks ehk mitmel pool tagajärjed suuremad olnud.

Ülikooli alal wõiks tähendada, et eelarwe oli enam kui 2 miljoni marga wõrra kärbitud. Tartu ülikooli eelarwe on umbes 50 miljoni. Kui seda summat weneaegsega wõrrelda, siis näeme, et sel ajal sai ülikool korralisteks kuludeks umbes 1 miljon rubla iga aasta, peale erikulude. See summa teeks nüüdsel ajal wälja ligi 200 miljoni marka. Seal juures peame arwesse wõtma asjaolusid, et Tartu ülikool on osakondade poolest kaswanud, et temal on tegemist palju suuremate kuludega, nimelt tagasitoodud waranduste mahutamise kuludega ja uute osakondade juureloomisega. Peale selle tahab Tartu ülikool palju praktilisemale alusele asuda, mis nõuab palju suuremal määral kabinetide ja sisseseade kulusid. Kui meie seda ühte asja arwesse wõtame, et Tartu ülikool esines kõigest 50 miljonilise eelarwega, mida eelarwekomisjon arwas heaks üle 2 miljoni wõrra kärpida, siis saame pildi sellest, kuidas isearanis himukalt nimetatud komisjon kärpis haridusministeeriumi eelarwet ja haridusministeerium ei suutnud neid summasisid mitte kaitsta. Minul oli juhus olla ühel eelarwekomisjoni istungil, kus otsustati 1-miljonilise krediidi andmist wälisministeeriumile mööbli muretsemiseks, ilma, et seal sõnagi oleks wastu räägitud. Kui tuli aga seminaaride awamise küsimus, siis olid seal suured lahingud. Siin ei ole jutt üksi summadest, waid mõõdupuust, millega neid summasisid antakse. Eelarwekomisjon on summasisid Tartu ülikooli alal restaureerinud. Ma kriipsutan alla, kuidas haridusministeerium küllalt energiliselt ei saa meie kooli kasusid kaitsta. Ma ei hakka puudutama Tartu ülikooli kui sarnast sisuliselt, seda teeb üks teine kõneleja meie parteist.

Ma tahaks veel puudutada teaduse- ja kunstiosakonda. Seda osakonda iseloomustawad ka summad, mis olid sisse wõetud wanawara korjamiseks — 5 miljoni. Kui aga selle summa tarwitamise kohta eelarwekommissjon järele küsis, siis selgus, et haridusministeeriumil ei ole mingit kindlat plaani selle summa tarwitamise kohta. Tahetakse wõimalikult kõik kannud wõi seelikud jne. korjata kokku, et siis nendest ehk leidub midagi sarnast, mis wäärusline. Mingit kawa ei ole, mille järele ainult teatud tüüpilisi töid ehk eksemplaare korjata. Nii asjatundmata on seda tööd aetud. Ma ei räägi üleüldse mitte sellest, kas see wanawara korjamine tarwilik on wõi mitte, aga ma toonitan, et haridusministeeriumil puudub plaanikindlus. Kui meie relatiivselt asja peale vaatame, siis näeme, et summa wanawara korjamiseks läks läbi väga kergesti ja ilma wastuwaidlemata rahaministeeriumi eelarwekommissjonis.

Niisamuti oli suurem summa üles wõetud kunstiteoste omandamise peale. Ei saa ju salata, et kunstitöödel väga suur wäärtus on, aga arwesse wõttes meie raskest rahalist seisukorda, ei saa ometi mitte nii ohtralt asjale wastu tulla. Siin on summa kunstialbumi kokkuseadmiseks, mis juba ammu kawatsumisel on ja ikkagi ei ole suudetud seda teostada. Nende summade sissewõtmisega on iseloomustatud haridusministeeriumi seisukoht.

Lõpuks tahaks veel walgustada haridusministeeriumi seisukohta erakoolide suhtes. Ma pean tähendama, et haridusministeerium nüüd alles leiab, et tal on wähe summast erakoolidele andmiseks ja ta tahaks neid 100% wõrra suurendada. Ma pean tõesti ütleva, et erakoolide toetussummad wäiksed on. (W. Linnamägi (kristl.) kohalt: Teie olite ikka erakoolide wastu.) Meie oleme alamkommissjonis just erakoolide summast suurendanud, mitte ühte fakti ei ole teil ette tuua, kus oleks meie Riigikogu eelarwekommissjonis neid summast kärpinud. Kui teie soovite, loen ma teile täpisealt ette andmed, aga ma arwan, et niipalju usaldatakse, et seda teha ei tule. Herra Linnamägi wõib andmed minu käest saada, kui tarwis on. Oli isegi niisugune juhtumine, et haridusministeerium oli Tõrwa realgümnaasiumi eelarwest hoopis ära unustanud ja minu ettepanekul eelarwekommissjonile wõeti see summa kooli toetamiseks

sisse. Ei ole küllalt hoolikalt erakoolide huwisid silmas peetud. Meie seisukoht erakoolide summade suurendamise kohta ei olnud rühmas arutusel, sest alles pärast selgus niisugune ebaloomulik seisukoht erakoolide wastu. Mõnel Riigikogu liikmel on teada, et taheti erakoolide toetussummat, mis siin on üle 2 miljoni, tõsta 4 miljoni peale; selle kohta mina küll ei saa ettepanekuga esinema, aga igatahes isiklikult arwan, et erakoolidele peab suuremal määral wastu tulema.

Nii oleks peajoontes kõik, mida see eelarwe kui sarnane, arwustamiseks pakkuda wõib. Nagu ma tähendasin, panen ette meie rühma poolt selle 1921 a. eelarwes kolmanda punkti 7. paragrahwis punkt A tähendatud 5.735.000 marga asemele wastu wõtta 25.735.000 marka, mille hulgast 20.000.000 on selle summa suurendamiseks, mis abiandmiseks waesematele õpilastele määratud. Kooli algus on ukse ees, ja kooliwalitsused jõuaksid selle summa wäljaandmist teostada; see wõimaldaks mitmelgi kooliskäimise. Teen ettepaneku seda punkti just sel motiivil suurendada, et see summa läheks waesemate õpilaste toetuseks.

J. Annusson (tõer.): Lugupeetud rahwasaadikud! Herra Martinson tähendas, et haridusministeeriumi eelarwel teatud demokraatlik ilme on, seda ei wõi mitte salata. Kui selle eelarwe esimene autor, ja ta loomisest osa wõtnud, peaks ma toonitama, et haridusministeeriumi eelarwes on katsutud silmas pidada neid tingimisi, mis meie rahwahariduse edendamises kõige suuremat osa mängiwad. Kuid arwesse wõttes seda, et meil hariduse tõstmiseks mitte kõige parema meelega suuremaid summast ei määrata, oli haridusministeerium kawade loomisel ettewaatlik. Kui nüüd seda eelarwet, mis Riigikogusse on pääsenud, wõrrelda nende kawadega, mis alguses wälja tulid haridusministeeriumist, siis on teatud pettumus, nii mõnedki summad on vähendatud, nii mõnedki kawatsused on teise kujud saanud ja selles mõttes tahaks ma pikemalt mõne tähtsama ja walusama punkti peale tähelepanu pöörata.

Haridusministeeriumi eelarwe on sisuliselt õieti meie koolide eelarwe ja siin on kõige suuremat rõhku algkoolide alghariduse peale pandud. Selles mõttes tuleks müüdugi neid aluseid arwesse wõtta, mis Asutawa Kogu poolt wastuwõetud algkoolide-seadus alghariduse ja üldhariduse

laialilaotamise suhtes on pannud. Meil on põhimõtteks, et peab olema sunduslik algharidus, haridus peab olema kõigile kättesaadav. Kui nüüd tagajärgi waadelda, mis kätte on saadud selle lühikese aja jooksul, kus meil algkooli-seadus maksmas, siis peab tähendama, et nii mõnedki puudused ja takistused on, mis ei lase seda seadust täiesti ellu wiia. Nende puuduste kõrvaldamiseks katsus haridusministeerium omal ajal samme astuda. Nende puuduste hulgas tuleks kõige pealt nimetada koolimajade puudust ja õpilaste waesus.

Meie koolid ei saa praegu neljandat õpeaastat teostada, mis sunduslik algkoolidele, just sellepärast, et puuduvad sellekohased hooned. Wanad majad, mis koolidele wõib olla aastakümnete jooksul on antud, on täiesti kõdunenud ja on nii wäikesed, et nemad ei suuda neljanda õpeaasta õpilasi sinna mahutada. See lootus, mis omal ajal pandi mõisahoonete peale, et nendest wõib olla suurem osa langeb koolimajadeks, ei ole mitte täide läinud. Mõnigi koolimaja tuleks täiesti uuesti ehitada ja teised majad, mis koolidel tarwitada olnud, tuleks ümber ehitada. Sellekohase kawa walmistas lühikeses skitses omal ajal haridusministeeriumi arhitekt. Selgus, et meil praeguse arwe järele läheks paranduste tegemiseks umbes 630.000.000 marka, millega hädapärast sunduslikku algharidust saaks teostada. Seda kawa tahtis haridusministeerium 10 aasta peale ära jaotada ja selles mõttes oligi ette nähtud see summa — 63 miljoni majade ehitamiseks. See summa puudub siit eelarwest ja, nagu komisjoni liige herra Martinson tähendas, peaaesjalikult sellepärast, et haridusministeeriumil sellekohane detail-kawa puudus. On arusaadaw, et niisuguseid suuri summe ei saa ministeeriumile ilma kawata anda. Minu arwates on ministeerium paraja aja mööda lasknud minna. Igatahes oleks wõidud juba poole aasta jooksul detail-kawa walmistada, kui mitte 63 miljoni jaoks siis vähema summa jaoks. Tagajärg on nüüd see, et meie koolimajad jääwad tänawu aasta remonteerimata. Kui minewal aastal koolisundust ei saadud teostada koolimajade puudusel, siis on arusaadaw, et see asi ka tänawu kordub.

Mis weel segab sundusliku alghariduse teostamist on, nagu ma juba tähendasin, õpilaste waesus. Haridusministeeriumil olid teatud statistilised andmed, mille põhjal wõis järeldada, et umbes 15.000 õpilast abi tarwitawad. Need 15.000 õpilast peaksid muidugi kogukondade käest abi saama,

kuid nagu siin juba eelkõneleja seletas, ei saa kogukonnad sellega mitte toime, wähe-malt esialgu, kunni maksusüsteem ei ole teisiti korraldatud. Niikaua peaks aga riik abi andma ja selles mõttes on wõetud haridusministeeriumi eelarwesse 22½ miljoni marka üles. Wiimane summa on aga palju vähemaks tehtud. Igatahes arwan mina, kui meil Asutawa Kogu poolt sundusliku alghariduse seadus maksma pandi, siis oleme meie kohustatud niikaua, kunni see seadus maksusetaks ei ole tunnistatud, seda alghariduse seadust teostama ja selleks abinõusid leidma. Mina arwan, et haridusministeerium peaks kõige pealt katsuma kawa kokku seada, mis ette näeks koolimajade kordaseadmist ja ülesehitamist. Teiseks peaks walmistama kindla kawa selle jaoks, kuidas waesematele õpilastele abi anda. Mina isiklikult toetan herra Martinson'i ettepanekut waesematele õpilastele abiandmises.

Peale selle juhtis herra Martinson weel ühe teise küsimuse — kutsehariduse edendamise — peale tähelpanu, mida ka mina pisut walgustada tahan; nimetan Tallinna tehnikumi toetamist. Tallinna tehnikum, niisama ka kunstkäsitöökool on rahwale wõrdlemisi wõõrad. Nad ei ole mitte populaärsed ja sellepärast waadatakse nende peale, kui wõõraslaste peale. Kuid tööpoolest ei ole meie kutsehariduse kawatsused, mis senni maksma on pandud, nii halwad, et neid ignoreerida wõiks. Ma tooksin paar arwamist, millega ma tuttawaks sain mõni nädal tagasi, nimelt Soomes, koolinäitusel wiibides. Seal olid Soome koolitööde kõrwal paralleelselt ka meie kunstkäsitöökooli tööd. Helsingi ateeneumi direktor, kes neid töid waatas ja neid Soome omadega wõrdles, leidis, et kunsttööstuskoolis on maksma pandud wärske loow töö, mida Soomes senni mitte märgata ei ole. Usun, et see mitte lihtne kompliment ei ole. Tema pööras kunstkäsitöökooli esitaja poole, et wiimane soowitaks temale joonistuse ja ka papptöö õpetajaid. Tähendab, et siin on teatud kawa, mis meil wõrdlemisi heal alusel on, ja meie peame selle eest hoolitsema, et asi, mis niowiisi korraldatud on, edeneda wõiks. Teine näitus: sealsamas Helsingis oli wäikene nõupidamine tööstuskoolide alal. Tööstuskooli tegelased kandsid seal ette, missugused reformid tehnilise hariduse alal tarwilikud on. Selgus, et need reformid ja kawad olid niisugused, mis meil Tallinna tehnikumis juba läbi wiidud on. Soomlased tähendasid meie tehnikumi üleüldise

konstruktsiooni kohta, et nemad peavad mitu aastat lahingut lööma, enne kui nemad niisuguse reformi saavutavad, mis meie tehnikumis ellu wiidud on. See on teine näitus, mis tõendab, et meie koolimehed, üht wõi teist reformi läbi wiies, on käinud õiget rada. Nüüd aga küsime, kuidas meil nende õpeasutuste eest on hoolt kantud. Kunstkäsitöökool asub oma ruumides, tegutseb hästi ja on lootatav, et see kool ka edaspidi aeg-ajalt täieneb. Tehnikum funktsioneeris enne tehnikaseltsi käes. Nüüd wiimaks on ta saanud riigikooliks. Temal aga puudub täielikult igasugune sisseseade ja igasugused ruumid. Minewal aastal oli waidluse all küsimus, kelle jaoks jääb see maja, mis oli omal ajal raudtee tehnikakooli käes. Tehnikum pretendeeris selle maja peale, kuid tema suureks üllatuseks anti see maja raudteewalitsuse kätte. Tehnikum asub praegu Pikal tänawal Kanut-gilde ruumides. Igal ühel on selge, et keskajal gildesid ei asutatud mitte tehnikumi jaoks. Nendes ruumides, kus praegu tehnikum asub, puudub igasugune liikumise wõimalus. Ka ei ole ette näha, et Tallinna tehnikum tänawu omale uued ruumid saaks. Sel alal tegi tehnikumi pedagoogika nõukogu haridusministeeriumile ettepaneku, määrata hoone ehitamise eeltööde jaoks 2 miljoni marka. Haridusministeerium wõttis need 2 miljoni marka eelarwesse üles, kuid see on kahjuks sealt maha kustutatud, ja sellega on ka haridusministeerium mõttest loobunud, et tehnikumil wõimalus saab olema enesele mingisugust ulualust muretseda, ja nii wõib arwata, et haridusministeerium on loobunud mõttest meie tehnikumile mingisugust ulualust ehitada. Wõib olla tahtakse seal Kanut-gildes edasi kiratseda, aga ma arwan, et see oleks meie tehnikumile ja meie tehnilisele haridusele surmaks. Niisamuti ei ole tehnikumi eelarwesse wõetud summasid õpejõudude ettevalmistamiseks. Ma kuulsin, et on wõimalus ette nähtud ühte tehnikumi õpejõudu saata wäljamaale nende summade abil, mis on määratud wäljamaal õppiwate üliõpilaste toetuseks; senni on aga seda summat, mis nii kui nii juba wäikene on, weelgi kärbitud. Enne oli ta 5 miljoni, siis 3 miljoni ja nüüd lõpuks on ta wähenenud 2 miljoni peale ja sealt tahetakse siis ka tehnikumi õpejõude ette walmistada. Mina leian, et see summa ära kulub neile üliõpilastele, kes praegu wäljamaal on ja kui sinna weel 2 üliõpilast juure saaks komandeerida, siis see meie tehnilise hariduse edendamiseks mitte üleliigne ei oleks. Ülikooli stipen-

diumide peale on juba palju suurem summa määratud, kui seda tehnikumis on. Kui ma ei eksin on seal 3½ miljoni ülikooli stipendiumide tarwis. See on ju wäga hea, ma ei protesteerin selle wastu, peaks weel suurem summa olema, kuid kui arwesse wõtta, et tehnikumi õpejõudude ettevalmistamiseks ja tehnikumi üliõpilaste jaoks kõigest 2 miljoni on ette nähtud, siis leian ma, et see summa liiga wäikene on ja kui meie üleüldse tahaksime oma tööstust kuidagi wiisi edendada, siis peaksime sel alal wastu tulema; sellepärast teen ma ettepaneku seda summat vähemalt poole miljoni marga wõrra suurendada.

Siis tahaksin weel tähendada seda, et meil, nagu herra Martinson juba tähendas, wäljaspool kooli hariduse peale ütle mata wähe rõhku on pandud. Need kawatsused, mis instrktorite ametisse seadmise korraldamiseks tehtud, olid wõimalikult kõige suurema kokkuhoidmisega tehtud. Nii nimetud rahwahariduse osakond tehti wäikeseks ja liideti ühte kooli osakonnaga. Summad, mis olid ette nähtud instrktorite ametisse seadmiseks rahwahariduse alal, on minimaalseks wähendatud. Need 2 instrktori, kes ametisse on määratud haridusministeeriumi staadis, ja siis weel rahwaraamatukogu instrktor, ei suuda terwel maal midagi ära teha, nii et küsimus tõuseb, kas on üleüldse otstarbekohane neid weel eelarwesse jätta. Kui omal ajal rahwahariduse osakond töötas, siis heideti talle ette, et tema katsub kõik oma kätte wõtta, ka seda, mis kohtadel tegema peaks. Mina ütlen isiklikult, kui rahwaülikooli tegelane, et iseäranis sel alal peab algatus kohtadele jäetama ja see kawatus, mis haridusministeeriumil oli instrktorite ametisse seadmise kohta, nägi ette, et need instrktorid pidid ergutama ja elustama tegewust kohtadel. Nagu tähendasin, on see lootus nüüd nurja läinud ja nii mõnedki seltsid, kes on suuremad raamatukogud organiseerinud, suuremad summad selleks wälja annud, peawad nüüd kurwastusega nägema, et nemad asja ei saa edasi jätkata, sest neil puudub juht, kes neil raamatukogu korraldamises wõiks abiks olla. Weel vähem wõib abi loota kursuste ja ettelugemiste alal. Mina arwan, et haridusministeeriumil on wähe usaldust olnud iseenele wastu, et ta need summad laskis maha kärpida. Kui ministeerium ise ei taha neid summasid wõtta, siis tuleb sellekohaseid samme astuda ja oma rühma nimel teatan, et rühm lähemas tulewikus sellekohase eel-

nõuga esineb, kuidas meil edendada haridust väljaspool kooli.

Neid seletusi wõi andmeid kokku wõttes, oleks minul ette panna järgmised soowiawaldused ja ettepanekud kutsehariduse, üldhariduse ja väljaspool kooli hariduse edendamise kohta:

Riigikogu awaldab soowi, et haridusministeerium pööraks kõige tõsisemat tähelepanu kutsehariduse edendamise peale ja asuks energilisemale kutsekoolide asutamisele; eriti tuleks asuda tehnikumi kõrgemaks õpeasutuseks täiendamisele, tehnikumihoone ehitamise eeltöödele ja õpejõudude aegsale ettevalmistamisele.

Riigikogu awaldab soowi, et haridusministeerium töötaks välja kindla koolimajade ehitamis- ja remonteerimiskawa, ühenduses kooliwõrgu teostamise kawaga.

Riigikogu awaldab soowi, et haridusministeerium pööraks suuremat tähelepanu väljaspool kooli antawa hariduse peale, toetades sel alal iseäranis rahwaülikoole, kursusi ja raamatukogusid.

Sinna juure weel: Peatükk IV A, § 7 (toetussummad) juure lisada 500.000 marka abirahadeks tehnika üliõpilastele.

Juhataja **O. Strandman**: Sõna on korra kohta rkl. O. Liigand'il.

O. Liigand (rhw.): Ma panen ette waheaega määrata.

Juhataja **O. Strandman**: Kas ollakse selle ettepaneku poolt, et ¼ tunnilist waheaega määrata? Wastu keegi ei räägi. Kuulutan ¼ tunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 8.

Peale waheaja algab koosolek kell 8,25 min.

Koosolekut juhatab esimees **O. Strandman**.

Sekretääri kohal sekretäär **A. Tupits**.

Juhataja **O. Strandman** (kõlistab): Palun rahwasaadikuid kohtadele asuda.

J. Piiskar (is.): Eelmised kõnelejad on juba üleüldiselt ära tähendanud meeleolu, mis haridusministeeriumis walitseb. Ministeerium on täiesti ükskõikne ja ilma laiema tegewuskawata, ilma aktiivsusetä. Wõiks ütelda, tehakse ainult seda, millest mööda ei saa. Kui on olemas koolid, nagu rahwakoolid ja keskkoolid, mida ülewal pidada tuleb, siis nende ülewalpidamiseks

tehakse kõige hädalisemaid korraldusi, aga uued kawatsused, mis eriti maad peaksid leidma, silmas pidades seda, et meie ligem minewik on ju mööda läinud teatawa surwe all, kus haridusala oli kõrwalisel kohal ja nii mõnedki teised kõrwalised alad tähtsamal kohal, nii et selles mõttes ei saa ka haridustöö peale waadata, kui mingisuguse juba ammugi algatud ja endistes raamides edasiminewa töö peale, kus on tarwis ainult wanker korras hoida ja kõik läheb endises sihis edasi. Sellel alal tuleb niisama põhjalikult weelgi uuendusi läbi wiia, kui wähegi tahetakse hakata hariduse eest hoolt kandma.

Kui nüüd waadata sellelt seisukohalt haridusministeeriumi, eriti just praeguse haridusministri tegewust, siis selgub, et ei ole näha, nagu tähendasin, hoogsat tegewust. Ei ole ka näha sihtjooni, kuhu poole minna tahetakse, niihästi koolide laiendamise, kui ka sundusliku alghariduse teostamiseks, mis algkooli-seaduses ette on nähtud. Räägitakse rohkem sellest, kuidas kooliseaduse elluwimist teatawaks ajaks seisma jätta. On teateid mõnedest kawatsustest, mis näitawad, et hariduspoliitikat tahetakse weelgi aeglasemalt ajama hakata. Siin on kõneldud, kuidas koolimajad ei wasta ülesannetele, kuidas haridusministeerium laskis maha tõmmata krediidi, mis oli määratud koolimajade parandamiseks ehk uute ehitamiseks, sest haridusministeeriumi edustaja ütles eelarwe alamkomisjonile, et temal ei ole mitte õigus ministeeriumi nimel seda summat toetada. Kui ministeeriumide waheline eelarwekomisjon selle summa oli kustutanud, siis ei wõtnud haridusministeerium waewaks kätt ega jalga liigutada selle summa kasuks. Seda ühelt poolt, ja teiselt poolt, nagu juba tähendatud, on ka mõtteta sarnasele asutusele summe kätte loopida, kes isegi ei tea, mis nendega peale hakata ja kes selleks mingisuguseid eeltöid teinud ei ole ja nähtawasti ei tahagi teha. Mis mõte on summe lubada, kui nende järele mingisugust tarwidust ei ole. Ma ei taha rääkida puhtpedagoogilistest küsimustest, nagu õpewahendite soetamine ja uute õpekawade wäljatöötamine ja elluwimine, millest wäga palju on räägitud ja mis siiski on alles olemata. Ei tarwitse ka rääkida sellest õpetajaskonna üleüldisest arusaamisest, et tulewane kool ei pea mitte enam olema raamatukool, kuid peab olema rohkem tegewuse, töökool, mis nõuab hoopis teistsuguseid sisseseadeid niihästi majade kui ka warustuse suhtes. Need küsimused on jää-

nud õpetajatele ainult unistuseks ja praegu ei näi olevat mingisugust võimalust neid teostada, sest mis rääkida suurejoonelistest uutest kavatsetest, kui ei ole korda läinud võimaldada inimestele kooli pääsemist, kas koolimajade puudusel, õpejõudude puudusel ehk sel lihtsal põhjusel, et on teataw hulk õpilasi, kes mitte ei jaksa edasi õppida ja keda tarwis oleks toetada. On juba kõneldud sellest, kuidas toetuseks määratud summa jällegi niisama kerge käega lasti maha karpida ja järele jäi umbes wiineteistkümmne tuhande puudustkannatawa õpilase tarwis, keda waja on toetada, 2 ja $\frac{1}{2}$ miljoni, s. o. iga õpilase kohta terwelt 150 marka Eesti paberraha terve aasta kohta. Mis sellest saab? Kas õpilane jõuab sellest warustada ennast pliatsiga ehk kirjutussulgedega, seda ma ei tea, aga rohkem ei jätku sellest õieti mitte midagi. Ma ei saa aru, milleks niisugused summad üleüldse eelarwesse wõetakse. Paremini juba mitte mingisugust korraldust teha ja ütelda lihtsalt ei, siis on küsimus vähemalt otsekohe üles seatud. Sedasama wõiksime näha mitmesugustel aladel, kas kutsekoolide juures ehk õpetajate ettewalmistuse suhtes, mida juba nimetasin. Igalpool walitseb teataw loodus ja ükskõiksus. On alati kaebatud selle üle, et ei ole tarwilist hulka õpejõude tarwiliku ettewalmistusega. Seda on rõhutanud isegi herra haridusminister siit kõnetoolilt, kuid sel samal ajal näeme kõige suuremat ükskõiksust selle wastu, et hakata uusi õpejõude ette walmistama. Seminaaride awamine edeneb tigusammul. Täna wuse aasta kawatsetest tõmmati ühe seminaari eelarwe täiesti maha, teise kohta teame meie, kuidas tema juhataja wabadel päewadel mööda maad ringi sõidab, et seminaari ruumide kordaseadmiseks ehitusmaterjaali kokku osta jne. Wõtke missugune tahate seminaar, ükski nendest ei wõi kiidelda sellega, et tema täiesti korras oleks. Kõige selle juures pean ma tarwilikuks alla kriiputada, et mõnel ministeeriumide juhtiwatsest jõududest ei näi aimugi olevat sellest, missuguses seisukorras meie koolid on ja mis tarwis teha. Kobatakse täiesti teoreetisel pinnal, kuna tegelikust elust ei ole mingisugust arusaamist. Muuseas oli eelarwe alamkommisjonis niisugune nähtus, kus ministeeriumi esitaja, rääkides teatawatest korraldustest, awaldas niisuguse seisukoha, mis kõik komisjoni liikmed muigama pani oma mitteasjatundmisega; ja siis ise sellest aru saades, pidi ta ennast wabandama ja ütles, „et mina wist ikka

ei tunne seda küsimust.“ Need, kes wist ikka ei tunne neid küsimusi, mille kallal nad tegutsema peawad, ei saa loomulikult edendada haridustööd. Siit peab tulema selle küsimuse üldpoliitilise külje juure. Kas tõesti siis Eestis ei leidu inimesi, kes ei tarwitseks ütelda, et ma ei tunne seda ala, milles ma tegutsema pean, waid kes seda ala tunneks, ja kes sel alal wõiksid midagi teha. Ma arwan, et kui tõesti nii on, siis on see walitsewatele ringkondadele äärmine pankrotitunnistus. Mulle näib aga, et ei ole püütudki tarwilisi inimesi otsida, waid neid on walitud teatawate poliitiliste motiivide alusel. On ametisse pandud just neid, kes kõige vähem teewad ja asju nii minna lasewad, nagu nad iseenesest lähewad. Need kristlikud ja mitte kristlikud herrad tahawad nii iseenesest neid küsimusi minna lasta. (Segane wahel hüüe W. Linnamägi (kristl.) poolt.) Herra Linnamägi, ma pean ütles, et need herrad toimetawad hästi teadlikult, sest haridusküsimus on alati olnud poliitiliseks küsimuseks ja wäga mitmesugustel põhjustel. Kuigi kool iseenesest ei ole see koht, kus poliitikat peab tegema, kus programme tuleb seletada jne., on haridusküsimus siiski wäga teraw poliitiline küsimus ja nimelt neil põhjustel, et ühelt poolt riiwab ta wäga tõsiselt maksudeküsimust ja siin ei saa ära tähendama jätta seda, et isegi Riigikogus walitseb harilikult teataw meeoleolu siis, kui kõne alla tulewad haridusküsimused, hariduse krediidid. Seda on nähtud õpetajate palgaseaduse puhul ja seesama on awaldanud ka § 12-a korras maksamapandud koolinõunikkude palgaseaduses, kus juba teatud kawa olemas oli, mida ministeerium heaks arwas märksa wiltsamaks teha, niisuguseks teha, et need inimesed, kes senni koolinõunikkudena töötanud on, ühest suust tunnistawad, et sarnastes tingimustes ei ole wõimalik töötada ja arwawad, et kas neid ei taheta selle seadusega koolinõunikkude kohtadelt lahkuma sundida, kui mittesoowitawat elementi, kes õpetajate enamuse meelsuse seisukohalt sinna sattunud on, et siis nende asemele asendada ministeeriumile wastawaid inwaliide. Niisugused arwamised liiguwad praegu koolinõunikkude ringkondades ja oleks huwitaw, kui haridusministeeriumi esitaja selles asjas wastawa seletuse annaks, sest see riiwab haridusministeeriumi poliitikat.

Kuid mitte ainult selles suhtes ei ole see poliitiline küsimus, waid kui silmas

pidada kas wõi meie eneste minewikku, siis on vähemalt Eestis väga hästi ja terawalt enese naha peal tunda saadud, missugused poliitilised küljed hariduspoliitika alal olla wõiwad. Ma ei hakka seda küsimust praegu üksikasjaliselt arendama, juhin ainult tähelepanu selle peale, kuidas meil on usuõpetuse lahinguid löödud ja isegi rahwahääletamisele seda küsimust ajada tahetud, ja kuidas sellest järgmise walimise puhul loodetakse teha parlamendi enamuse number jne. Need kõik on nähtused, mis lasewad tõendada, et haridusküsimus on alati olnud wõimulolewa klassi käes abinõuks, mille abil tahetakse kaswatada enesele meelepärast elementi. Sedä ei hakka wististe keegi salgama ja selles mõttes on arusaadaw, et ka meil aetakse sarnast hariduspoliitikat, mis wastaw kodanuse meeleolule ja makswale poliitilisele kursile. Selle kursi iseäralduseks näib olewat see, et herra haridusminister, samal ajal kui ta peab tarwilikuks äärmiselt ükskõikne olla selle wastu, kuidas kooliasjad edenewad, kui ta ajab nähtawasti täies ulatuses isenesest minnalaskmise poliitikat, on enese peale wõtnud wabatahtlikult teise ülesande, ja nimelt ühe osa politsei ülesannetest. Kas haridusküsimus on ühenduses poliitikaga wõi mitte, seda jätan ma kristlikkude otsustada, kes esimeses joones haridusministri eest wastutawad peawad olema. Kui haridusminister selle asemel, et tõesti kooli korda seada, hakkab sõda pidama õpilaste organisatsioonidega, mis on täiesti seaduslikus korras ja makswate seaduste järele asutatud, töötawad täiesti legaalselt, kui herra haridusminister weel tarwilikuks arwab siseministrile selles suhtes näpunäiteid teha selle organisatsiooni sulgemiseks, seda otse nõuda, siis on see kõige terawam partei poliitika. Ja tuldagu ja seletatagu, et seda tehtud ei ole, sest seda on herra haridusminister ise siit kõnetoolilt ütelnud ja seda wõib väga hästi kindlaks teha Riigikogu stenogrammide läbi. Koolid on tehtud aktiivse poliitikawõitluse tallermaaks ja sealsamas tulewad need herrad ja räägiwad, et kusagilt mujalt tahetakse poliitikat kooli wiia ja et nimelt need selle wastu wõitlewad.

Kui nüüd tagasi tulla ministeeriumi eelarwe üksikute osade juure, siis pean oma poolt seda alla kriipsutama, mida juba eelmised kõnelejad on teinud. Et kutsehariduse peale kulutatawad summad on täiesti maha tõmmatud, isegi pedagoogilises suhtes. Õpetajaskonna poolt tehti ministeeriumile ettepanek teataw summa

eelarwesse üles wõtta selleks, et kutsuda wäljamaalt kaswatusteadlasi, autoriteete, kes wõiks kohapeal jutustada oma kogemustest ja igasuguseid näpunäiteid anda, kuid ka seda ei leitud tarwilikuks. Mis puutub teistesse kutsekoolidesse, siis oli ministeeriumi esitaja paar päewa enne eelarwe läbiwaatamist kokku löönud mingi kawa, mis ainult nalja sünnitas ja tõi eelarwe alamkommisjoni koosolekule kaasa suure paki Wene sirkulääre ühes sinise-punase pliiatsiga, kus ta nende peale alla kriipsutas märkusi. See herra oli arwamisel, et terve kutsehariduse küsimus sellega lahendatud on, kui tema nende ülessetuhitud weneaegsete sirkulääride järele mingisuguseid rätsepate, kingisseppade, luuas-seppade ja ei tea missuguste „seppade“ kursusi looma hakkab. Kui selt ministeeriumi esitajalt küsiti, kuhu ta need kursused asutada arwab, mispärast just ühe kooli sinna ja teise siia ja kas ühes ehk teise kohas wastawad tingimused olemas, siis ei teadnud ta selle kohta midagi ütelda. Täiesti loomulik oli, et sarnased ettepanekud* eelarwe alamkommisjonis kaalumise alla tulla ei wõinud.

Mis puutub teistesse aladesse, näit. haridustöösse wäljaspool kooli, siis on sellest üksikasjalisemalt kõneldud ja ma selle juures peatama ei hakka.

Ma peataksin paari sõnaga ka teaduse- ja kunstiosakonna juures. Kõige pealt on kunstist hirmus palju kõneldud, kuid tegelikult ei ole sellel alal midagi tehtud. Ma jätan hoopis kõrwale selle küsimuse, kas meie arwates tuleks, ja missuguse kunsti tarwis, summe määrata ja waatan ainult seda, kuidas seal osakonnas tegutsetakse. Omal ajal korraldati Tallinnas nõندانime-tatud ajalooline Eesti kunstinäitus. Seal korjati kogu töid wälja ja saadeti Berliini selleks, et nendest walmistada kunsti-albumi, mille abil oleks wõinud wäljaspool Eesti kunsti tutvustada. Ma jätan hoopis kõrwale selle küsimuse, kui otstarbekohane sarnane samm on ja missugune meie, kui poliitilise rühma seisukoht sarnaste kawat-suste wastu on, ja tähendan ainult seda, et need pildid olid kunni tänawu kewadeni Berliinis raudteelt wälja wõtmata ja alles tänawu kewadel hakati arutama, kuidas neid korraldada ja mis nendega õieti peale hakata. (M. Martna (sd.) kohalt: Kolme aasta eest olid algatud läbirääkimised selles asjas!) Kolme aasta eest ei algatud mitte ühte läbirääkimist, waid siis wõis ehk mingisugune kiri saadetud olla, aga järjekindlaid läbi-

rääkimisi igatahes ei olnud. Ma pean veel nimetama, et see on otsekohe meie Berliini saatkonna teene, et tema paari aasta jooksul ei jõudnud oma järjekorraliste töödega sinna maale, et pildid oleks lasknud jaamast ära tuua ja selleläbi ehk läheb osa lohaku-sest teise ministeeriumi arwele. Mis on haridusministeerium teinud selle kawatsetud albumi kokkuseadmiseks, olgugi, et pildid Berliini on saadetud ja selleks isegi mitmed reisid, nagu herra Martna tõendab, tehtud? Nüüd leiame eelarwes, et see summa on maha kustutatud ja selle asemel figureerib hoopis teine summa. Kunstialbumi asemel leiame sellesama 500.000 Emk Eestimaa kirjelduse väljaandmiseks. Võib olla, et see summa paar aastat eelarwes seisab ja ehk mõtleb selle aja kestes mõni tark mees jälle midagi uut välja. (J. K a n a (töer.): Neid trükitakse siis, kui nad ajaloolisteks saavad.) Võib olla trükitakse neid, kui nad wanaks saavad. Mina ei taha selle küsimuse vastu ega poolt waielda. Pean aga ütleva, et haridusministeerium tõepoolest aukartust tunneb kõige vastu, mis on wanaks saanud. Kas nüüd wanakssaamine ka ajalooliseks saamist tähendab, seda ma ei tea, kuid selles mõttes on ministeerium ise ka wanawaraks saamas ehk õigemini tema sümboolkehastus wõiks olla ministeeriumi raudwara muinsus Raud, kes nii väga hoolas on wanade kannude korjamises. See wanawara korjamine ja hoidmine on juba sarnase pieteedini ulatanud, et isegi kunsti-kooli õpilastele wana Eesti põletiskirjadega kirjatud wiljakirstu ei näidata, sellepärast et wanade asjade vastu peab ikka aukartust tundma. Minule paistab see kalduwus praeguse haridusministeeriumis väga üleüldine olewat ja iseloomulik terwe haridusministeeriumi kohta. Herra Linnamägi naerab selle üle, kuid naerda ei ole seal midagi, sest tõesti terwe haridusministeeriumis walitseb pieteefiline aukartus kõigi wanaaegsete asjade vastu ja ka wana weneaegse reshiimi vastu kõigi luu ja kontidega. Kas Eesti haridusministeeriumil waja on sarnast pietismi pidada, selle küsimise peale wastawad need, kes haridusministeeriumi poliitika eest wastutawad on. Mingit iseäralist tähtsust nende „ajaloolikkude asjade“ kogumisel ja korjamisel ei ole kunsti ja kunstnikkude toetamise suhtes. Sest kunsti all tuleb mõista ka moodsamat kunsti, mis mitte just väga palju aukartust ei tunne wana ees, waid mis ka kunsti-ilmast püüab rewolutsiooni läbi teisi teid otsida, nagu näituseks edukam osa õpeta-

jaid pedagoogika wallas otsib. Seda elulist, nõnda ütelda, rewolutsioonilist kunsti ei ole haridusministeerium näinud ja nimelt sel põhjusel, et ta seda näha ei taha, olgu see nüüd maalikunsti, kirjanduse wõi noorsoo kirjanduse ehk ükskõik mis alal.

Kui edasi minna ülikooli juure, siis pean jällegi toonitama, et ka siin käiakse wanaduse ja ajaloolikkuse printsiibi järele. Ma tuletaksin meele neid professorid, kellel väga mitmesuguseid komprometeeriwaid asju awalikult näkku wisatakse. Et selle peale mitte awalikult reageeritud pole, siis näitab see, et etteheited põhjendatud peaksid olema. Teiselt poolt tähendakse sarnaste professorite peale, kelle kohta ka muud midagi pole ette tuua, kui seda, et nad oma aastate poolest väga ajaloolised on, nagu näit. väga lugupeetud professor Eisen ja veel mõned teised tema sarnased. Siis on veel mõned teised õpejõud, kellele kohta isegi põllumeeste esitaja eelarwe-alamkommisjonis otse närwilisse seisukorda sattus. Näituseks, on isik, kes omal ajal Tartu keskkoolides Inglis keele tundegi pole raanud anda, sest keel olla sarnane olnud, et temast inglane ja mitteinglane aru ei saada, praegu ülikoolis lektor, wõi mis nime all ta ametis on ja korraldab isegi Inglis keele kursusi õpetajatele. Minu ülesanne ei ole ülikooli igakülgselt arwustada, sest et ma teda põhjalikult ei tunne. (J. L a t t i k (kristl.): Siis on parem arwustada, kui ei tunne.) Olge siis nii hea, herra Lattik, ja wõtke ise sõna ja kui ma näen, et see väga kerge on, siis ma teen ka katset. Teie, herra Lattik, ütlete alati, et inimene õpib senni kunni ta elab ja teie olete ju ka omal moel õpetaja, ning mina oleks sel korral teie õpilane ja katsuksin neid antud õpetusi kasutada.

Juhataja O. Strandman: Ma pean, rkl. Piiskar, teie tähelepanu selle asjalu peale juhtima, et meie seda kõnet ei saa mitte õpetuseks teha.

J. Piiskar (is.): Loodan, et Teie seda hoiatust ka teiste suhtes teete.

Kui nüüd minna üliõpilaskonna ja töötamiswõimaluste juure, siis peab ka seda alla kriipsutama, et ülikooli pääsemise ja seal töötamise wõimalused on äärmiselt raskeks tehtud. Praegusel ajal Eestis ülikoolis käia ja õppida on palju raskem ja keerulisem kui see oli enne ilmasõda. On küll olemas mõnesugused stipendiumid, kuid neid on nii äärmiselt wähe ja nad ei ole kuigi suured. Sellest küljest jätab sei-

sukord õige palju soovida. Pean alla kriiputama veel seda asjaolu, et üliõpilastele ei ole tarvilikuks arvatud kergemat laenu saamistki võimaldada. Ma ei tea, missuguses seisukorras see küsimus praegu on, kuid mõni aeg tagasi teatati mulle, et wastawa ettepaneku kohta on ülikooli juhatus wõtnud eitawa seisukoha ja ülikooli hoolekandja herra Põld rõhutas muuseas ka seda, et kuidas wõib laenu anda, sest laenu tahtjaid on väga palju. Üliõpilased satuwad palju kergematesse tingimistesse, õpiwad kergemalt elama ja pärast ellu astudes, on nende nõudmised ka palju suuremad äraelamise suhtes. Lihtsalt — hellitaksime oma üliõpilaskonna ära ja temaga poleks pärast enam midagi peale hakata. Nii siis, puht pedagoogilistel põhjustel on see küsimus, kui mitte tagasi lükatud, siis ometi surnud punktil. Fakt on aga see, et üliõpilased on äärmiselt raskes majanduslises seisukorras. Selle tagajärg on loomulikult see lihtne tõde, et ülikooli wõiwad minna ainult need isikud, kellel enestel wõi kelle wanematel on võimalik neid ülewal pidada ja toetada suuremate summadega. Ülikool, mis „demokraatlisel riigis“ peaks igale kättesaadaw olema, on saanud praegu õige wäikese rahwakihi eesõiguseks. See eesõigustatud, ülikooli pääsew rahwakiht on wõrdlemisi veel wäiksem, — arwesse wõttes meie rahwa suurust ja ainukest ülikooli, — kui Wene ajal. Sarnane on seisukord kõrgema hariduse saamise asjus.

Siis tahaksin ma veel peatada paari sõnaga nende toetussummade juures. (T. Kalbus (tõer.) kohalt: Nende juures on ju peatatud.) Ma arwan, et herra Kalbus't ka keegi ei takista toetussummade kohta oma arwamist awaldada. Nende toetussummade hulgas figureeriwad — komisjon kustutas nad küll maha — toetussummad endise tšensor Truismanni ja teiste sarnaste, ei tea kuidas neid õieti nimetada, kas kirjanikkude wõi kunstnikkude toetamiseks. Et ükski komisjoni liigetest sarnaseid „kunstnik-kirjanikka“ ei tunnud, siis kustutas komisjon need summad maha, kuid iseloomulik on ometigi, et sarnastele herradele kirjanikkude pajuk määratakse. Minul ei ole midagi selle wastu, et need isikud, kui nende seisukord majanduslist toetust nõuab, töö- ja hoolekandeministeeriumi hoolele saaks antud, kes nad siis nagu teisedki waesed, wastawasse hoolekande asutusse paigutaks ühisel alusel. Igatahes on selles asjas meie haridusministeerium toetussummadega väga helde olnud, kuna aga uuema kirjan-

duse edendamiseks ja toetamiseks absoluut midagi ei ole antud ega tehtud. Seda tähele pannes jõuame jälle wälja selle tõsi- asja juure, et haridusministeerium on printsiibile truuks jäänud, — toetada kõike, mis wanaks saanud.

Peatades teatrite toetussummade juures, näeme jällegi, et siin on talitatud ühekülg- selt. Wälja minnes samadelt seisukohtadelt, kui eelmistegi küsimuste juures, on eelarwesse wõetud summad nende teatrite jaoks, mis enam-wähem jõukama kihi eesõiguseks. Ei taheta ära kasutada teatrit laiade hulkade kaswatuse mõttes, ei taheta edendada rahwateatrit, mis töötawale rahwakklassile arenamiseks tingimata waja ja missugune leidub igal kultuurimaal. Selleks ei ole eelarwesse pennigi wõetud, see külg on jäänud täitsa tähele panemata, nagu kawatsetawad tööliste kursusedki. Kogu see küsimus on jäänud silmapaari wahale. Seda arwesse wõttes teen ma kõne lõpul ettepaneku ka selleks otstarbeks eelarwesse teatud summa ülesse wõtta. Haridust peab laiali laotada püüdma laialistes töötawates rahwakklassides, olgu kas suusõnalise haridustööga, ehk rahwama- jade asutamise ja awamisega, raamatute trükkimisega ja kirjastamisega ja kirjan- duse rahwale kättesaadawaks tegemisega.

Edasi teen ma ettepaneku kehwmate õpilaste toetussummasid suurendada. Haridusministeerium wõttis seks otstarbeks 22 miljoni eelarwesse, kuigi ta seda pärast nähtawasti ei toetanud. Mina arwan, et see summa aga liiga wäike on kõikide keh- wade õpilaste toetamiseks. Haridusministeeriumi andmete järele on meil kunni 15.000 waesemat õpilast, kes puudust kannatawad, kuid tegelikult on see arw märksa suurem. Herrad põllumehed tõendasid täna hommikul andmete ettetoomisel, et need küllalt usalduswäärilised pole, lubage ka siin kõnealolewa arwu kohta põhjenda- tult kahelda. Mina arwan, et need arwud on palju vähemad tõelikust arwust, juba sellepärast, et kõige rohkem puudustkan- natawad õpilased üleüldse kooli ei pääsegi, nad peawad koolist wäljapoole jääma ja ei tule siis ka, loomulikult, ülesantud keh- wade õpilaste nimekirja. Nõnda peab siis puudustkannatawate õpilaste arw tegelikult palju suurem olema, kui üles antud.

Iga õpilasele on aastas määratud 1.500 marka toetusraha, kuid on küsitaw, kui suurt „toetust“ õpilane sellest summast saab. Selle raha eest saab ehk ühe paari väga alawäärtuslisi jalanõusid. Kui tahate

tõesti toetust anda nii, et selle toetuse abiga ka waesemad õpilased koolis käia wõiwad, siis peab see toetusraha praegusest märksa suurem olema. Mina ei teegi ettepanekut wõtta eelarwesse niisugune summa, millest kehwematele õpilastele täielikuks ülespidamiseks jätkuks. Seda peaks tegema, aga praegusel korral pole lootust, et seda teostataks. Wõetagu siis eelarwesse vähemalt toetussumma. Praegune haridusministeerium selle küsimuse heaks ei tee mitte midagi ja seda üleüldse lahendama ei hakka. Mina näen ette, et kehwemad õpilased peawad weel hulk aega enestele ülespidamist teisel teel muretsema. Kuid toetusraha peab niisugune olema, et ta wõimaldaks vähemalt ülikonnariiet ja jalanõusid muretseda. Sellelt aluselt wälja minnes tuleks eelarwesse wõtta minimaalne summa 80.000.000 marka. See ei oleks mitte õpilastele ülewõlpidamine waid toetusraha, mis wõimaldaks õpilastele koolis käimist.

Ettepanekud, mis mina selle eelarwe täiendamiseks tahaksin teha, ulatawad kogusummas 95.000.000. See summa kuue ja poole miljardilise eelarwe juures ei ole mitte sarnane, et temast maksaks kõnelda. (W a h e l h ü ü e: K u s t s e d a s u m m a t s a a d a?) Paremast tiiwast ja harilikult põllumeeste ringkonnast on alati rõhutatud, et raha ei ole, majandusline seisukord on väga raske ja pole midagi parata. (H u l g a l i s e d w a h e l h ü ü d e d p a r e m a l t p o o l t.) Need küsimused, ja praegune, tahaksin ütelda, hädakisa, mis Põllumeeste rühm selle tähtsusega summa juures tõstab, sunniwad mind paari sõnaga asja juures peatama. Mina ei pea enese ülesandeks mitte sõrme panna selle peale, kust need 95.000.000 riigikassasse tulewad. Selle allika peawad leidma need, kes riigi poliitikat juhiwad ja kui nad seda ei leia, siis üteltu, et nad terve oma poliitikaga pankrott on. (W a h e l h ü ü e: J a a n d k u a s i k o m m u n i s t i d e k ä t t e.) Kui teistes eelarwetes saja miljonitega opereeriti, kus aruandja ütelse järele, et need ja need summad lähewad selle ja selle peale, hääletamisel miljardisid wastu wõeti, seal ei hääletanud põllumehed mitte wastu, ega küsinud pikemat seletust. Kas nendest miljardidest ei wõiks mitte vähemalt poole maha wõtta hariduse otstarbeks. Siin ei peaks mitte põhjuseks olema, et neid summe kusagilt wõtta ei ole, waid wõimalus on muid eelarweosasisid vähendada ja hariduse jaoks antawaid summe igatahes mitu korda suurendada. Kuid seda nähta-

wasti ei tehta, sest see oleks wasturääkimine endisele ja sennise poliitika hukkamõistmine. Põhjuseks on puhtmajanduslised küsimused, maksud ja weel poliitiline moment, et hariduseta ja vähemharitud hulkasid on alati kergem olnud enese käpa all pidada. Need on pea motiivid kui neid summe wastu ei wõeta.

Teen ettepaneku eelarwesse wõtta peatükk III A. § 7 lit. a. all tähendatud summale lisaks: kehwade õpilaste toetuseks 80 miljoni marka. Siis peatükk IV A. § 7 niisamuti nendele summadele lisaks töölliste teatri toetuseks, mis praeguse seltsi „Walwaja“ juures sellel alal tegutseb, määrata umbes samasugune summa nagu teistele teatritele: „Estoniale“ 700 tuhat marka, Draamale 400 tuhat marka, tööllisteteatrile 500 tuhat marka. Edasi töölliste organisatsioonidele kultuurhariduslise töö jaoks wäljaspool kooli 5 miljoni marka ja töölliste organisatsioonidele raamatukogude peale 10 miljoni marka.

A. Jürgenstein (rhw.): Austatud Riigikogu liikmed! Ma ei taha teid kaua kinni pidada. Tahan kõnelda ainult paari üksikasja üle. Eelkõnelejad sundisid mind aga enne mõne nende poolt ettetoodud wäite ja süüdistuse kohta sõna wõtma. Ma ei taha siin puhuda sellesse süüdistuse torusse, mis kolme eelmise kõne ajal on kõlanud, alates Martinson'i piaanost ja lõpetades Piiskari fortissimoga. Siin on väga palju süüdistatud. Teatawasti on süüdistada kerge, aga parem teha raske. Ma ei mõtle mitte üksikasjaliselt kaitsema hakata haridusministrit, sest tema parteiseltsimehed kristlased teewad seda arwatawasti ise. Mõne ettetoodud asjaga olen ma väga päri. On ju õige, mis hra Martinson kõneles wähesest huwist kutsehariduse ja wäljaspool kooli tehtawa haridustöö wastu. Töö sellel alal oleks wõinud palju parem olla, aga me' ei wõi siin kogu süüdi praeguse haridusministeeriumi peale weeretada, sest me' teame väga hästi, kuidas meil ministeeriumid on wahetunud ja kuidas kaswatuse põllul ettewõetawad algatused ja uuendused aega wõtawad. Uuendused on praegusel ajal moeks saanud, aga selle peale pööratakse wähe tähelepanu, et algatud uuendus järjekindlalt lõpule wiidaks. Meil on wanad algatused weel väga wiletsas seisukorras. Siin õeldi süüdistades, et meil püütawat ainult wana korras hoida. Ma näen, et see teguwiis on väga loomulik, sest kui meil väga palju uuendusi algatakse ja lõpule ei wiida, siis ei ole ju

neist midagi kasu. Rahwasõna ütleb: kus palju koeri, seal wedel lake. Sagedasti poolelijääwate algatuste tõttu on meil tõusnud üleüldine psühholoogiline nähtus, et isegi ülekohtuselt uuenduste wastu hakatakse töötama. Meil on iga mees, kes wähegi wõib, püüdnud uuendustega esineda. Uute algatuste peale on wisatud sagedasti suured summad ilma et neil mingisuguseid tagajärgi oleks olnud. Siit on arusaadaw see meeoleolu, mis nii õelda, üleüldist fronti uuenduste wastu püüab teha. Haridusministrile pandi siin süüks, miks on ära kaotatud rahwahariduse osakond wäljaspool kooli, kes üle terve maa instrktorite wõrgu oli katsunud sisse seada. Ma pean ütleva, et ma sarnasest kroonulisest hariduse edendamisest mitte wäga palju ei looda. Meie wõime igauks näha, et see on wana Wene süsteem, sest ka Wene ajal wõeti ette haridust wäljaspool kooli walitsuse poolt korraldada, korjati andmeid, tehti palju sõnu, aga wiimati tuli wälja, et see ainult selleks on, et haridust kinni pidada. Meie nägime wäga selgesti, kuidas Wene surwe all meie isetegewus hariduse alal kannatas. Ma arwan, kui mõni algatus koha pealt peaks tulema, siis wõiks teda toetada. Kroonu algatusel ei ole suuremalt jaolt elujõudu ja kroonu algatuse peale ootama jääda on asjata.

Edasi toodi süüdistusena haridusministeeriumi wastu ette, miks ei ole ministeerium veel detailiseeritud rahwakoolide ehituskawa, mis umbes 63 miljoni marka wäärt, wälja töötanud. Ma arwan, et ministeeriumis selle kallal töötatakse. Sarnane suur ehituskawa nõuab oma walmistamiseks palju aega ja hulk eeltöid. Näituseks on koha peal tarwis teateid korjata, läbi-rääkimisi pidada, põhjalikka ehitusplaane walmistada jne. Ma ei usu mitte, et sarnast tööd mõne kuuga wõiks teha.

Imelikud on aga hra Piiskari ettepanekud selles mõttes, et ühelt poolt räägitakse, et praegusele walitsusele ei ole tarwis ühtegi penni anda, aga teiselt poolt küsitakse miljonid ja süüdistatakse ministeeriumi, miks ei ole need ja need summad eelarwesse üles wõetud, näit. tööliste-teatri heaks jne. Õiguse pärast on meil rahwateater. Nagu meie teame, on Peeterburis tööliste rahwateater, aga sinna ei saa keegi sisse, sest piletid maksawad tuhandeid. Kui meie uue teatri juure loome, siis nad kõik hädasse jääwad. Meie teame, et siinamaale teatritel ka mitte erilist proletaarlaste teatri repertuaari ei ole,

need teatrid edendawad ka Wenemaal kodanlist kunsti.

Imelik seisukoht on jälle rahwasaadik Piiskar'il, nagu oleks rahwasaadikute ülesanne ainult kulunõuetega esineda, aga rahaallikate leidmine nende kulude katmiseks olla walitsuse asi. See on asja peale pööramine. See liig arwustus ja ülekohtune arwustus ei erguta tööd sugugi. Iseloomulik selle poolest on, et kaks esimest kibedat arwustajat just endised ministrid on olnud. See on arusaadaw, et inimesel, kes selles kohas on olnud, mis kanges arwustuse tules on seisnud ja sealt nüüd pääsnud, tung on ka natuke arwustada. See on sarnane sellele, et kutsar, kes herra käest sõimata saab, hobust piitutama hakkab, nagu oleks hobune kõigis asjas süüdlane. Nii arwan ma siis, et arwustuses liiale on mindud. Meie peame ikka olusid tähele panema.

Ma tahtsin nüüd üleüldiste asjade kõrwal weel ühest asjast natukene kõneleda, see on stipendiumidest, mis antakse haridusministeeriumi poolt wäljamaale sõitmiseks üliõpilastele, kes wäljamaal oma haridust tahawad täiendada. Kahju, et meil siin head süsteemi ei ole. See on selge asi, et wäljamaale saatmine nüüdse kursi juures suurt kulu nõuab ja peab ettewaatlik olema, et asjata raha mitte wälja ei wisataks. Minu arwates on see juba igatahes selge, et wäljamaale tuleb inimesi suure ettewaatusega walida, nimelt kes teaduse wastu huwisid on üles näidanud ja kelle iseloom ka seda garanteerib, et nad ka wäljamaal midagi teewad. Ja teiselt poolt tuleb esimeses jões neid asju edendada, millega kodumaal walmis ei saa. Aga meie näeme, et saadetakse wäljamaale keskkooli lõpetajaid, kelledest weel midagi ei tea, ei nende karakterist ega wastupidawusest. Nad on koolis õpetajate näpunäitamise all õppinud. Iseasi on aga meestega, kes ülikoolis teaduslikku tööd on teinud. Meil aga saadeti minewal aastal paar meest Ameerikasse, kes weel kuskilgi teaduslist tööd teinud ei ole. See näitab mulle imelik olewat. Esiteks on tarwis seda õppida, mis siin kodumaal õppida wõimalik ja siis saadetagu wäljamaale, siis on tal silm selleks, mis wäljamaal õppida. Selles asjas arwan ma, et haridusministeerium peaks ülikooliga kontaktis talitama ja wäljamaale inimesi saatma, kes ülikoolis on näidanud oma huwisid teaduslise töö wastu ja oma iseloomuga garanteeriwad, et nendelt midagi loota on. See on üks asi, mis tahtsin ütelda.

Teine asi on see, mis puutub kunstiosakonda, see on nimelt toetussummasid, mis kõrgematele muusikakoolidele määratud. See on peatükk IV. Selles peatükis ei ole öeldud küll, kui palju ühele ehk teisele muusikakoolile on määratud. Järeleuurimisel sain jälgile, et haridusministeeriumi eelarve alamkomisjonis oli teatud jaotus selles asjas. Seal oli ette nähtud, et muusikakoolidele tuleb kokku 1 miljon marka ja et sellest tuleb Tallinna koolile 600.000 marka ja Tartu koolile 400.000.— Nüüd on asi niisugune, et Tartus on kaks kooli. Alamkomisjonis on otsus tehtud, mis kuidagi moodi seal seista ei wõi, sest wõib olla hakkab haridusministeerium selle järele talitama, kui muud näpunäidet ei ole. Seal on protokollis nr. 8 p. 9 niiviisi öeldud: Tartu muusikakoolile määratakse 400.000 marka toetusraha tingimisel, et helikunstiseltsi ja Nyländer'i koolid ühinaksid. Kui nende koolide ühendamist mitte ei teostata, jääb see kool toetusest täitsa ilma, kelle süü läbi ühendus korda ei lähe. (Üleüldine naer.) Summa antakse teisele koolile. See on nüüd tõesti üks küsimus, mis selgitada tuleb. Seal neid mehi sundida ühinema, see on asi, millest midagi wälja ei tule ja teiseks on see raske kindlaks teha, kelle süü läbi ühinemine teostamata jääb. Seal on tarwilik aine ja waimliste jõudude kokkulepe. Kui näituseks herra Nyländer oma klaverite eest nõuab hirmust hinda, ja teine ei jõua maksta ja selle tagajärjel ühinemisest midagi wälja ei tule, kes on siin siis süüdi? Ehk jälle teine seab tingimise üles, et tema ühiskooli direktoriks peab saama ja teine sellega rahul ei ole, kes on siin süüdi, et ühinemisest midagi wälja ei tule? See on niisama, kui kaks meest hakkaksid hobust wahetama. Kumba süü läbi on see kaup katki jäänud, kas selle, kes palju peale küsis, wõi selle, kes wähe pakkunud? See on täiesti wõimatu otsustada. Kumba siis nüüd ilma toetusrahata jätta? Pealegi on need kaks kooli niisugused, et neid ei wõi kuidagi wastastikku panna, neid ei wõi kuidagi ühewääriliseks pidada. Helikunstiseltsi koolis õpetawad kõige tuntawamad muusikamehed, kelle nimed meie muusika alal kaaluwad; seal on näituseks Aawik, Saar, Neuman, Hellat, selle wastu on aga teises koolis herra Nyländer, kes wõib küll tragi mees olla, kuid kõegi ei tea temast muud, et ta sõjawäe kapellmeister on olnud. Selle peale on toetatud, et temal oli esimene kool, aga see ei räägi ometi tema poolt, kui esimesed wiimaseks jääwad.

Seltskonna arwamine koolide kohta järeldub õpilaste arwust: herra Nyländeril on umbes 200 õpilast ja teisel koolil 400. Selle järele ei wõi ometigi ütelda, et kui helikunstiselts herra Nyländer'ile wastu ei tule, siis antagu wiimasele asi üle. Meie ei wõi Riigikogus hariduskomisjonist mõnd kunstnik-auriteeti luua, kes otsustaks, nagu endine Saksa keiser Wilhelm II, kes kõik kunstijüngrite otsused kunsti asjus ümber lükkas ja auhinnad ka oma äranägemise järele jagas. Mina panen ette, et alamkomisjoni otsus, mis wäga palju tülid wõib teha, niiviisi muudetakse:

Riigikogu awaldab soowi, et toetussumma muusikakoolidele 1 miljoni marka terwelt Eesti helikunstiseltsi kätte jaotada läheks, nii et sellest summast Tallinna muusikakool 600.000 mk. saaks ja sama seltsi Tartu kool 400.000 m., kus juures selts Tartus asuwa Nyländeri muusikakoolile wastu tulla peab katsuma kui see kool soowi awaldab helikunstiseltsi kooliga ühineda.

Sellega lõpetaksin ma, sest ma arwan, et pikem haridusministeeriumi kaitsemine weel wäga palju aega wõtaks.

J. Lattik (kristl.): Wäga austatud rahwasaadikud! Ma tahaks peatada õige iwakeseks ajaks haridusministeeriumi eelarwe juures ja lõpuks wastata neile herradele, kes haridusministrit kui kristliku erakondlast arwustasid. Seda arwustuse tööd on siin nii põhjalikult tehtud, et üks eksemplar sellest wäärt oleks muuseumi saata, millest siin nii wäga palju on räägitud. Esiteks ei ole ma sugugi kõigi asjadega päri, mis siin eelarwes silma paistawad.

Kõige pealt oli mul juba kord juhus siin lugupeetud rahwasaadikute ees selle peale tähendada, et toetussummad erakoolidele wäiksed on. Ma näitasin ka selle peale, et erakoolid meie kooliajaloo õieti esimesel kohal seisawad, ja juba siis olid, kui meil riigikoolisid ei olnud ja neile nüüd nii wäikest toetust anda, ei oleks minu arust mitte wastu wõetaw. Ma julgen ka täna esineda siin oma isikliku ettepanekuga, et erakoolidele toetussummasid suurendataks.

Niisamuti ei saa ka waesemate õpilaste toetamiseks määratud summaga päri olla, ja leian, et ta wäike on. Kui wõtta 25% kehwemaid kooli peale, siis teeb see ühe kooli kohta wäga suure arwu wälja. Kes kunagi koolielu on tähele pannud, see teab, kui suurt summat peab juba üks era-

kool waestele õpilastele kooli õperahaks andma, millest ta milgil tingimisel üle ei pääse, hoolimata sellest, et ta peab õpeabinõusid muretsema, ehk võib olla kõõgi sisse seadma, lõunaks millegi sooja valmistamiseks. Kooliraha katmiseks peab kool igal kuul suuri summasid välja andma.

Edasi tahaks ma arwustada haridusministeeriumi eelarwet sellest küljest, et meil ei ole siia maani silmapaistwamalt püütud tõsta koolis kõlblist kaswatust. Niihästi minister, kui teised hariduse töötegijad, oleks pidanud juba sellel ajal esinema kawaga, kui kõlbluseõpetus koolist välja jäeti, mida selle asemel sisse seada. Praegu on ikka meie rahwakoolil sellel alal tühi koht olemas, ja arusaadaw on, et tühjale kohale ei ole tarwis mingisuguseid summasid määrata. Ka teame meie väga hästi, et sinna tühi koht siiski jääda ei wõi ja et tulewikus nii ehk teisiti peab asi otsustatama. Meil on kõik, ka rahwaesitajad selle peale tähelpanu juhtinud, et meil kõlblus ka algkoolis laste juures langeb. Seda keegi ei saa salata. Niikaua kui meil wiina tarwitamine ja walmistamine nii ohtralt sünnib, et ta igale poole majasse tungib, oleks hea, kui koolis kõlblust ja karskust tõsta katsutakse. (J. Piiskar (is.) kohalt: Andke karskussumma dest.) Teie olete ka karskussummade wastu. Wiina mõju on ka laste juures märgata, nemad õpiwad juba algusest peale kõiki halbu kombeid, mis nad ümbruses näewad, ja et selle kahju neile käsitatakse ja selgitatakse, seda ei ole ma kusagil näinud. See on asi, mille peale tulewikus peaks tingimata rohkem rõhku panema. Teiselt poolt tuleb meie laste juures kõlblust suurel wiisil katsuda tõsta. Praegu näidatakse meil väga nilbeid kinopilte, wäljamaal ei ole mitte lubatud sarnaseid pilte lastele näidata. Siis peab weel tähelpanu turukirjanduse peale juhtima, mis igalpool lastele kättesaadaw on. Walitsus ei ole selle heaks midagi teinud, et õpilaste wastawat kirjandust soetada. See on suur pahe, mis ma haridusministeeriumi eelarwet arwustades, ette pean tooma. Maal rahwa seas liikudes ja elades on näha, kuidas wäikesed lapsed, näituseks 10- ja 12-aastased, öö otsa simmanidel tantsiwad. Teie wõite näha, et nemad väga hästi tantsida oskawad. Praegu õitsewad „simmanid“ maal väga lopsakalt ja nende ärakaotamiseks ei ole midagi ette wõetud. Lugupeetud rahwaesitajad! Saalis walitseb alati naer, kui jutt karskuse edendamise peale kaldub. Ka ajakirjanduses on sagedasti

karskuse asju maha tehtud, kuid mina ütlen seda, et just karskuse alal awaneb suur tööpõld meie kooliõpetajatele ja sel alal peab ka haridusministeerium wastawad korraldused tegema. Peaks karskuse tunnid sisse seatama ja seal lastele selgitama wiina häwitustööd. Kunagi ei ole wiin lastele nii kättesaadaw olnud, kui ta praegu on. Selles on just süüdi see õnnetu tsheki-süsteem. Omal ajal tõin ma palju wäiteid tsheki-süsteemi sisseseadmise wastu. Kui tarwis on, siis tehtagu kõrtsid lahti ja juhitagu sinna wiinamüük. Kirikuisa Augustiin ütles, et igas majas on oma solgi- auk, nii on siis meil kõrtsid. Meie wanad, wõime teha mis tahame, aga laste eest, kelle käes on meie tulewik, peab hoolitsema, et wiin neid mitte ära ei mürgitaks, ja need, kelle käes lastekaswatus on, peawad selle üle tõsiselt järele mõtlema, sest see ei ole mitte naljaasi. See oleks, minu arwates, suur haridusministeeriumi ülesanne, mille teostamise poole kõigest jõust peaks püütama.

Peale selle tahaks ma kutsekoolisid puudutada. Nende jaoks ei ole määratud isäralist osa. Väga suurt rõhku tuleb meil spetsiaalhariduse peale panna. Kui endine ministeerium kutsekoolisid asus looma, siis tehti seda ülepeakaela. Kutsekoolide asjus ei oldud õieti läbi räägitud. Näituseks, määrati Wiljandi üks ja sinna tänna teine kutsekool, ilma et linnawalitsustega oleks läbi räägitud, kas ka nende kutsekoolide jaoks õpilasi leidub.

Wäga wäheste tagajärgedega töötasid rändawad lektorid, kes rahwast ühel kui teisel teadusalal pidid õpetama. Üks instrktor ütles mulle, et haridusministeerium, kes tema välja oli saatnud, temale mingisuguseid juhtnööre ei ole annud ja tema ei tea, mis tema õieti tegema peab. Sel alal ei olnud kindlat kawa olemas ja sellepärast oli loomulik, et see instituut, kes sel kombel tegutses, ära pidi kaduma. Kui põllumeeste seltsid oma agronoomid välja saatsid, siis oli nendel kindel kawa, mis nad tegema pidid. Mina ei liialda mitte, kui ma ütlen, et lektorid, kes haridusministeeriumi poolt välja saadetud on, ei teadnud, mis nende ülesanne on. Jäi järele ainult sport, seda oleks wõidud õpetada.

Mis puutub koolimajade ehitamisesse, siis ei saa siin haridusministrit süüdistada, nagu oleks tema koolimajade ehitamise wastu ja nagu rõõmustaks ta koguni nende kokkulangemise üle. See süüdistus on igatahes wäiklane ja ei maksaks temaga esile

tulla. Kuid büdshet on kokku seatud terve ministeeriumi poolt ja seal tuntakse rahalist jõudu, mis olemas on ja mis meie sellega suudame ära teha. Mis peame meie praegu mõisamajadega peale hakkama, mis sugugi koolinõuete kohaselt ehitatud ei ole? Ma käisin hilja aja eest Alatskiwil ja nägin seda lossi, kus kool asub. Ta on sõjawäelaste poolt täiesti ära hävitatud, nii et temaga midagi pole peale hakata. Seal on miljonid waja remondi tegemiseks. Ma usun, kui haridusministril oleks need miljonid käepärast olnud, ta ei oleks selle maja remonteerimise wastu seisnud, aga neid ei ole tal (J. Piiskar (is.) kohalt: Usk on ilus asi, aga temaga ei saa koolimaja ehitada.) Usk on suur asi! Ka kommunistid ehitawad palju usu peale, kuid on ka ebauskusid olemas.

Siis arwustati siin weel muuseumi, et seal on materjaali kokku kuhjatud, aga pole õieti midagi korraldatud. Ma arwan, et muuseum ei ole seda teha saanud samal lihtsal põhjusel, et raha ei ole jõudude palkamiseks. Selleks on miljonid tarwis, et korraldawat kätt muuseumis tööle panna. Need on üksikud wäärnähtused, mille peale siin tähelepanu juhiti.

Lõpuks pean mina oma ülesandeks wastata nende süüdistuste peale, mis otsekohe haridusministri, kui Kristliku Rahwaerakonna esitaja, wastu on sihitud. Talle on ette heidetud, et tema töö käik wäga aeglane on, et tema mitte ruttu ei liigu, nagu seda wahest üks teine teeks. Pean ütlemä, et kui kristlikule rahwahariduse ministrile üks kommunistlise ilmawaate poolehoidja seda ette heidab, siis ma terwitan seda kristlikku haridusministrit, sest seal, kus kommunist ette jookseb, ei jõua kristlik rahwahariduse minister kunagi järele. Ei tohigi jõuda. Kui siin ette heideti, et kõik koolinõunikud on inwaliidid siis soowin ma neile kõikidele õnne. Sellest on näha, et nad terweks inimeseks saawad ja mitte inwaliidid ei ole. Üleüldse näib see tempo herra Piiskar'ile wäga aeglane olewat, kuid teie ei näe niisugust tempot mitte ainult haridusministeeriumi juures, waid igalpool. Minge rahwa hulka ja waadake, kuidas inimesed maal sõnnikut peale tõstawad, teie oma walijad, seal on nad nii aeglased, et teie imestate, et see inimene üheks niisuguseks olluseks muutub, keda kommunistid mitte enam ära ei tunne. Minge ka linnatööliste juure, ka seal on niisugune aeglane tempo olemas, terve meie rahwa juures walitseb niisugune tempo. Kui mina kommunist oleksin, kõneleksin ma herra

Piiskar'i asemel 6 tundi. (Üleüldine n a e r.) Kõik koolinõunikud on inwaliidid, ükski ei jookse enam kommunistidele järele. See on minu arwates terwenemise tundemärk terve rahwa juures, et tema enast igasugustest katsetest lahti ütleb ja töö juure tagasi pöörab. Ainult terwitada tuleb, kui tema selles tempos edasi läheb. Haridusministrile ei saa ette heita, et ta kui kristlane midagi peale sunnib. Igaüks peab tunnistama, ka wastane, et ta siin kohal on seadust respekteinud, austanud, ja oma poolt pole katsunud midagi teha, mis seadusega kokkukõlas ei ole. Kui meie kord tahame midagi teha, siis teeme meie seda seaduslikul teel ja ei püüa mitte milgil tingimisel kontrabandina midagi kooli sisse wiia. Meie ministri ülesanne on Eesti kooli kättesaadawaks teha terve Eesti rahwale ja selles tempos teda juhtida mis Eesti rahwale kohane on. Kui meie rahwas nii edasi läheb, siis usun ma, et ta ükskord muuseumi paneb kommunisti Eestimaal; kommunist saab tõesti muuseumi asjaks olema, mitte aga kristlik ministeerium. Seal on oma ajalugu ja tegewus seljataga ja seda tuleb tõsiselt hinnata, kuid ta ei lähe ilmiski muuseumi. Mina usun kindlasti, et kui rahwas oma praegusele tempole truuks jääb ja sellel alal edasi läheb, siis ei ole temal enam midagi karta.

Mis puutub ülikoolisse, siis on ka seda arwustatud, ka ülikooli ukse taha pole peatama jäänud. Ma ei tunne õieti Tartu ülikooli, sest ta on mulle uudis, niisama kui herra Piiskar'ile, sest ma ei ole selles ülikoolis õppinud, kuid ma ei sõandaks mitte tulla ja siin mõnetunnilises kõnes professorid arwustama hakata. Seda julgust ma ei leiaks kuidagi, et wõtaks ühe inimese käsile, ühe mehe nime, kellel Eesti ajaloos isegi hea kuulsus on. Tuletage meele herra Piiskar, kui Tartu enamlaste poolt ära wõeti, siis lugesin ma ühest enamlaste ajalehest, mis Tartust toodi, et seal armu anti papp Eisenile, tema kasuliku töö pärast Eestis ja selle mehe nime ei peaks mitte siin kõnetoolil niiviisi nimetatama. Mis puutub teistesse professoritesse, siis mina neid hästi ei tunne ja ei tea nende teaduslisi töösid, aga ma näen, et Tartu ülikoolis on jällegi see tempo, see protsess käimas, mis herra Piiskar'i nii hirmsasti wihastab. Mulle ei meeldi ainult see, et seal wiina juuakse. (W a h e l h ü ü e: K e s j o o b?) Üliõpilased joowad! Et wiin ka sinna teed on leidnud, see on mulle wastumeelt. Ma ei soowiks seal ka niisugust edasiminekut näha, nagu herra Piiskar soowib, see on

Wenemaa ülikoolide eeskujul. Ma sooviksin, et ülikooli väga raske oleks sisse pääseda, mitte rahaliselt, vaid teadusliselt. Ma ei ole mitte selle poolt, et igauks wõib sisse minna, olgu kes tahes, ja ülikooli ettelugemisi kuulata.

Siis sooviks ma weel, et meie haridusministeerium tulewikus rõhku paneks rõhkem meie lapse terve väljaarenemise peale, et tema mõistust, hingeomadusi, musikaalset külge jne. hariks, et ta kõlbuliseks inimeseks saaks, kes walmis oleks seda tööd wõtma ja edasi jätkama. Ma ei sooviks kunagi eeskujuks wõtta wenelasi, kus, nagu ma hiljuti ühest ajalehest lugesin, juba suguhaigeid noori tütarlapsi kunni 30% leidub. (J. Piiskar (is.) kohalt: Kas Eesti koolis Teil statistikat sessuhtes on?) Ses asjas Teie, herra

Piiskar, ei julge küll Eesti koolile nii suurt etteheidet teha, ja neid eeskujusid ma Eesti koolile ei sooviks. Weel sooviks ma seda, et haridusministeerium juhiks kooli seaduslisel alal neil radadel, mis meie rahwa hingeolule kohane on, et sealt kaswaks inimesed, kes meie tööd kindlasti jätkaks.

Juhataja O. Strandman: Sõna on korra kohta rkl. herra M. Martna'l.

M. Martna (sd.): Ma teen ettepaneku täna õhtul koosoleku lõpetada.

Juhataja O. Strandman: On ettepanek tehtud koosolekut lõpetada. (Hääletatakse.) — Enamus on selle poolt, et koosolekut lõpetada, sellepärast lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 10 õhtul.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **O. Strandman.**

Sekretäär **A. Tupits.**

